

XXVI. ročenka Kruhu moderních filologů, z.s.

Kruh moderních filologů, z. s.

Praha 2015

XXVI. ročenka Kruhu moderních filologů, z.s.

Obnovená edice – 2010

REDAKCE: doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.

Ročenka vychází díky dotaci od Akademie věd ČR.

© Kruh moderních filologů, z. s.

Vydavatel: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

Tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, s. r. o., Pelhřimov

ISSN 0577-3768 (platné pro všechna vydaná čísla Ročenek KMF)

ISBN 978-80-7308- 689-3

OBSAH

Úvodem	6
<i>Tomáš Hoskovec: Jan Šabršula 1918–2015</i>	9
I. Literární věda	
<i>Johana Ditrichová: Nenech mě jít jako červa: Žádosti v manželské komunikaci v Canterburských povídkách</i>	16
II. Jazykověda	
<i>Zuzana Štrachová: Helvetismen im aktuellen Gebrauch und deren lexikographische Bearbeitung</i>	24
<i>Markéta Frejlichová: Turecká slova v němčině</i>	28
III. Didaktika	
Didaktická témata v obhájených pracích na ÚAJD	41
IV. Zprávy	
<i>Zora Obstová – Marie Vachková: Innsbrucká konference LEKO 11.–13. 2. 2016</i>	46
<i>Věra Hejhalová: Zpráva z konference ÖDaF, Vídeň 8.–9. dubna 2016</i>	55
<i>Ivo Petrů: Zpráva ze setkání skupiny pro románskou kontrastivní lingvistiku</i>	56
<i>Reinhard Krapp: Interpunktion im Spannungsfeld zwischen Norm und stilistischer Freiheit. Literaturwissenschaftliche, sprachdidaktische und linguistische Perspektiven“ an der Universität Kassel</i>	48
V. Recenze	
<i>Lucie Gillová: Anne Aschenbrenner (2013): Adjectives as Nouns, Mainly as Attested in Boethius Translation from Old to Modern English and in Modern German</i>	59
<i>Martin Šemelík: Valeška, Jan (2014): Slovník anglických frázových sloves a odvozených jmenných složenin, Praha: Argo, 970 str., ISBN 978-80-257-1011-1</i>	63
<i>Marie Vachková: Užitečná a již osvědčená cvičebnice německého vědeckého stylu</i>	69

<i>Marie Vachková: Přínosná publikace o valenci</i>	<i>72</i>
VI. Přehled přednáškové činnosti KMF v roce 2015.....	78

Úvodem

XXVI. ročenka Kruhu moderních filologů, z. s. odráží širokou škálu výzkumných oblastí a informuje o nových událostech, jichž se členové KMF zúčastnili. Nově přinášíme informace o vynikajících diplomových pracích z oblasti didaktiky anglického jazyka, které obsahují velmi aktuální momenty: doufáme, že se rubrika osvědčí jako jeden z možných inspiračních zdrojů i pro ty, kdo to pravé téma své kvalifikační práce teprve hledají.

Podívejme se nejprve v krátkosti zpětně na to, co se v roce 2015 podařilo.

a. Byly zmodernizovány stanovy, které jsou k nahlédnutí na našem webu. Nejdůležitější změnou je změna statutárního orgánu: Hlavní výbor tvoří nyní 10 členů. Myslím si, že administrativní změna, která vyžaduje písemné prohlášení každého člena hlavního výboru, by mohla mírně stimulovat jeho motivaci přijít s novými nápady. Podaří se udržet během dalších let nynější aktivitu?

b. KMF má nyní korektní název KMF, z. s. To znamená, že jsme zapsáni do **spolkového rejstříku** (§ 26 odst. 1 písm. a) zákona č. 304/2013 Sb. o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob), který vedou **rejstříkové soudy** (§ 1 odst. 4 věta druhá ve spojení s odst. 1 zákona č. 304/2013 Sb.). Termín *pobočka* není již po právní stránce správný, a proto nám ho – i přes snahu zachovat původní názvosloví – neschválili. Budeme užívat slova pracoviště, tedy např. *pracoviště v Ostravě*. V tomto smyslu byly stanovy aktualizovány a nabydou v tomto poopraveném znění platnosti až po příští volbě nového hlavního výboru a nového předsedy, zřejmě v květnu 2017.

c. Zasluhou paní profesorky Duškové se podařilo rozšířit skeny pro Knihovnu KMF na webu a zpřístupnit další cenné studie anglistům.

d. Na podnět pana doktora Gráfa jsme začali se skenováním textů z oblasti didaktiky.

e. Velmi dobře fungovaly dosavadní mezioborové kooperace, nazrál však čas k jejich oživení a navázání kooperace s dalšími lingvistickými pracovišti v ČR: první vlaštvou byl společný seminář s doktorandý na germanistice v Ostravě 9. 11. 2016. Společné akce tohoto typu budou – minimálně v příštím roce – pokračovat.

Přehled přednáškové činnosti za rok 2015, který uzavírá tento svazek, svědčí o činnosti jmenovaných pracovišť.

XXVI. číslo není poslední tištěnou ročenkou vydávanou v obvyklém nákladu. Zohlednili jsme přání těch, kdo si na tištěnou formu zvykli. Díky Pelhřimovské tiskárně a možnosti digitálního tisku se nám daří vejít se do stanovené výše nákladů, aniž bychom museli snížit

kvalitu provedení. Jsme rádi, že byla oživena zodpovědnost týkající se placení členských příspěvků.

Toto číslo je věnováno památce význačného českého jazykovědce, profesora Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, **prof. PhDr. Jana Jaroslava Šabršuly, DrSc.**, řádného profesora francouzské a románské jazykovědy na katedře romanistiky FF UK v Praze. Zde působil mezi lety 1966 a 1984, po roce 1992 byl činný na katedře romanistiky Ostravské univerzity. Kromě činnosti pedagogické zmiňme jeho práci pro Jazykovědné sdružení, Pražský lingvistický kroužek i Kruh moderních filologů. Jeho rozsáhlá domácí i zahraniční publikační činnost sahala od vysokoškolských učebnic až po studie a odborné monografie. Mezi jeho recenzenty patřili H. Bonnard, M. Cohen, A. Dostál, J. Dubois, J. Dubský, L. Dvořák a další. (Viz laudatio od Jiřiny Smrčkové v ročence 1988 na <http://www.kmof.cz/docs/roc88.pdf> a zde uvedené odkazy). V roce 2000 byl prof. Šabršulovi udělen prezidentem Francouzské republiky Řád čestné legie a za jeho celoživotní dílo.

V roce 2015 nás opustil také **prof. Stanislav J. Kavka**, dlouholetý člen KMF a předseda jeho ostravské pobočky.

Děkuji svým kolegům, Tomáši Koptíkovi a Martinu Šemelíkovi, členům hlavního výboru KMF, za jejich obdivuhodný elán, s jakým se dali do tvorby webové stránky KMF na wikipedii, viz <http://bit.ly/1Ud4YGM>. Tomáši Koptíkovi a Martině Kolářové vděčíme za bleskovou aktualizaci stránek KMF, jejichž návštěvnost je s cca. 500 přístupy měsíčně příjemným překvapením.

Všem přispěvatelům patří poděkování za zaslané texty a spolupráci, členům nového statutárního orgánu KMF – hlavního výboru – pak za solidaritu a obětavou kooperaci při časově náročných procedurách spojených s registrací do spolkového rejstříku.

Jako obvykle se na závěr obracím na Vás, členky a členy KMF, abyste prosím **pamatovali na příspěvky do příští ročenky** a vyhověli jedné prosbě: **Vaše texty budou přijaty již pouze s abstraktem v angličtině a klíčovými slovy v angličtině a češtině.**

Doufám, že naše komunikace se nevyčerpá jen chvatnou výměnou mailů, ale dojde i k obohacujícím osobním setkáním na Vámi připravovaných přednáškách. PF 2017!

Marie Vachková

Prof. Dr. Jan Jaroslav Šabršula, DrSc.

31.3.1918 – 14.2.2015

JAN ŠABRŠULA 1918 – 2015

TOMÁŠ HOSKOVEC

Proslov předsedy Pražského lingvistického kroužku při posledním rozloučení v obřadní síni motolského krematoria v pátek 20. února 2015¹

Vážený shromáždění: paní Miluše Radovská, paní Leo Hanschová, paní Boženo Jendeková, pánové Michale a Pavle Radovští, v dálce též: Filipe (Philippe) a Gregore (Grégor) Hanschovi; dámy a pánové...

Shromáždili jsme se kolem člověka, který pro nás vystupoval v různých rolích: otec, dědeček, pradědeček, nejbližší přítel, či dávný druh, učitel (to bych rád vyzdvihl), kolega (to by se mi chtělo říct, leč uvědomuju si, že zemřelý vlastně všechny své vrstevníky i mnoho mladších přežil), vážený člen a doyen učených společností (jednu z nich zde zastupuji), tvůrce významného vědeckého díla, legenda svého oboru, hlas v paměti svého národa. To poslední chci zdůraznit: paměť. Jan Šabršula bude žít už jenom v paměti, a to zdaleka ne pouze v paměti nás, zde shromážděných. Žít v paměti druhých není málo. Je to to nejvyšší, co může člověka potkat, uvědomíme-li si, že totožnost jednoho každého z nás má v posledku podobu paměti, složité sítě osob a událostí, vůči nimž se neustále vymezujeme. Zamysleme se zde společně nad tím, jakou paměť právě díky zemřelému můžeme sdílet.

Jan Šabršula, universitní profesor, doktor filosofie, doktor věd, žil dlouho: již brzy mohl oslavit 97. narozeniny. Svým osudem pokrývá celé století, a to století v dějinách Evropy i lidstva naprosto mimořádné jak svými výdobytky, tak svou krutostí. Byl starší než Československá republika, jejíž étos v sobě nesl a jejíž zánik zažil nadvakrát. Narodil se 31. března 1918. Narodil se v Bojkovicích (rád zdůrazňoval dialektální: v *Bojkovicách*), své dětství a mládí prožil hlavně v Třebíči a v Německém – dnes Havlíčkově – Brodě. Vzpomínky na onu dobu měl do konce života jasně utříděné. Dominují v nich škola a Sokol a postava otce, jenž oboje spojoval: Jan Šabršula otec byl středoškolský profesor a náčelník sokolské župy. Uvědomme si, jak jiný byl tehdy svět. Sokol nebyl sport, jak jej chápeme dnes, tedy medializovaná soutěž individuálních výkonů, v posledku samoučelných: Sokol byl kulturní činitel, síla společensko-výchovná, jež měla za poslání přispět k tomu, aby se obyvatelé daného místa stali společenstvím. Škola pak

¹ Za pravopisnou stránku příspěvku odpovídá autor.

byla autorita, což se projevovalo tím, že škola sama neustále myslela na to, že dává vzor. Étos první Československé republiky spočíval v činorodé otevřenosti. Jan Šabršula otec jako profesor zeměpisu pokládal za svou samozřejmou povinnost cestovat a přímo získané poznání sdílet. V roce 1936 jede se svým kolegou vlastním vozem Praga Piccolo do severní Afriky. Je si to představme: aktivní českoslovenští demokraté putují přes nacistické Německo, přes Francii pracně skrývající své vnitřní rozpory, přes Španělsko na počátku občanské války, vracejí se pak přes fašistickou Itálii a přes Rakousko fašismem přímo ohrožené; Jan Šabršula syn to vnímá. Z téže doby si do života odnáší vzory svých učitelů z třebíčského státního reálného gymnasia. Kdo jsou profesor Mikulášek? profesorka Apelová? profesor Sova? matematikář, francouzštinářka, latiník-němčinář? Osobnosti mnohými dávno zapomenuté, které však zesnulému stály za to, aby je do konce svého života uchovával v paměti, aby o nich mluvil. Kdo za něco takového stojí nám? A komu za něco takového budeme stát my?

Jděme dál. V osobě zemřelého se přímo dotýkáme svých vlastních národních dějin. Mobilizace i demobilizace za mnichovského konce první Československé republiky přestávají být abstraktními pojmy, odtahivým vyprávěním o čemsi vzdáleném: leží tu před námi mladý muž, jenž po maturitě, složené v červnu 1937, šel dobrovolně na vojnu a rok se připravoval na to, aby svou vlast mohl bránit; nakonec ji bránit nesměl a mnichov stejně jako protektorát prožil co voják, kterého politika vyřadila ze hry. Nacistická razie ze 17. listopadu 1939 ani koncentrační tábor Oranienburg-Sachsenhausen nejsou jen symboly zvěle a utrpení za režimu naštěstí již dávno poraženého: leží tu před námi jejich oběť, jež přežila nezlomena a až do konce života vydávala svědectví. Index Jana Šabršuly, studenta Karlovy university, to jsou naše dějiny v datových razítkách: zapsán na fakultě filosofické 28. října 1939, poplatek za legitimaci uhrazen 5. listopadu 1939, legitimace vydána 10. listopadu 1939, akademický slib vykonán – 26. září 1946. Jen si to promítněme do událostí, o kterých se učíme v dějepise : demobilizovaný voják ze zrušené armády zrušeného státu (propuštěn k 31. květnu 1939) se rozhodne pro universitní studium a zapíše se v Praze jakoby nic 28. října. Je pracovní den, přestože v myslích všech je státní svátek. A tisícová spontánní shromáždění ten svátek veřejně slaví; na příkaz z Berlína se do nich spustí střelba. Zatímco osobní složka budoucího studenta prochází úředním kolečkem (poplatek za legitimaci, vydání legitimace), je 5. XI. za přísných bezpečnostních opatření pohřben Václav Sedláček, první oběť oné střelby, a 11. XI. umírá Jan Opletal, druhá oběť. Nikoli vlastní pohřeb Opletalův, ale převoz jeho rakve z university na nádraží 15. XI. se promění v národní manifestaci — a téhož dne je v Berlíně rozhodnuto uzavřít české vysoké školy; zatím na tři roky. Zákrok začíná razií na studentských kolejích v noci na 17. XI. a jedním z dvanácti set

zatčených je i Jan Šabršula, student filosofie, který se ještě ani nestačil imatrikulovat.

Studená ruka dějin má přemnoho podob. Jednou z nich, málo připomínanou a přitom vlastně mimořádnou, je to, že protektorátní vláda Čech a Moravy se snažila a dokázala své studenty z koncentráku vyreklamovat. To zachránilo i Jana Šabršulu (propuštěn v prosinci 1940). Leč nebezpečí nepomíjí: jeho otec je co významný představitel Sokola a dle všeho i člen jedné z mnoha spontánních sítí odboje v říjnu 1941 zatčen gestapem a v únoru 1942 – po krátkém věznění v Kolíně a malé pevnosti terezínské – umučen v Osvětimi. Nacistická okupační moc pak oznámí, že české vysoké školy, původně uzavřené na tři roky, se neotevrou už vůbec. Osobní odboj Jana Šabršuly – vojáka, jenž nesměl bojovat, a studenta, jenž nesmí studovat – se projeví v tom, jak usiluje o své vzdělání. Vysoké školy jsou zavřené? Ano, ale jazyky se lze učit i na středních školách obchodních, a tak Jan Šabršula za protektorátu skládá další maturitu: po všeobecné ještě odbornou ekonomickou. Není možné se universitně připravovat na povolání středoškolského profesora, což byla rodinná tradice? Opravdu není, ale je možné se zapsat na český učitelský ústav, a tak Jan Šabršula získává učitelskou aprobaci alespoň pro školy základní. Nelze studovat filosofii v češtině? Hle, mimo pozornost nacistů pokračuje Ruská lidová universita – a Jan Šabršula tam poslouchá filosofické přednášky v ruštině. V květnu 1945 se Jan Šabršula nakonec uplatní i co voják: v Německém Brodě, kde žil, oblékne uniformu a přijme hlášení, jímž se mu vzdá oddíl ustupující německé armády; brzy nato vyjednává s velením armády rumunské, jež onu část Vysočiny tehdy osvobozovala. Nebyl nikým zvolen ani pověřen, to prostě jen okamžik si žádal zasáhnout a Jan Šabršula byl připraven jednat i nést následky. A stejně rychle jako ji oblékl, uniformu zase svlékne, když mimořádná doba pomine. A připomeňme si poslední datum ze Šabršulova indexu : akademický slib vykoná 26.IX 1946, tedy celý rok od konce války. Student Šabršula totiž nezhálel, využil stipendijní nabídky francouzské vlády, a tak když konečně nastupuje na českou universitu Karlovu, má už dva universitní diplomy francouzské, jež získal za rok 1945/1946 v Grenoblu.

Život má ovšem mnoho rozměrů. Propuštěný voják a zachráněný heftlink, jemuž nacisté zavraždili otce, může i v nejtemnější době okupace potkat štěstí. Jan Šabršula potká štěstí v osobě Boženy Vavrouškové, dívky, do níž se zamiluje a pojme za ženu, s níž bude žít až do její smrti a na níž bude chovat něžné vzpomínky až do konce svého života. Získá v ní obětavou pomocnici, která ho až do sebezapření bude podporovat v jeho rozhodnutí žít pro vědu a umožní mu i v poměrech navenek nuzných vést bohatý vnitřní život. Ještě za války se jim narodí dcera Miluše, po válce pak Lea.

Pokročme dále. Běh českých universit je po válce mimořádně zrychlený, a tak Jan Šabršula svá česká studia končí již po roce státní zkouškou z francouzštiny a filosofie. Je si jasně vědom,

že se musí vzdělávat dál, sám a neustále. Projeví se to třeba i tím, že na počátku 60. let už jako docent Karlovy university se podle příležitostí zapisuje co posluchač lingvistiky tu v Rumunsku, tu ve Francii.

Mimořádně zrychlený byl ovšem i politický běh poválečného Československa. Jan Šabršula, odchovaný étosem prvorepublikového aktivismu a poznamenaný válečným utrpením se angažuje ve Svazu protifašistických bojovníků (dnes Svaz bojovníků za svobodu) a vstupuje do Československé sociální demokracie, což odpovídalo jeho přesvědčení. 1. července 1948 je s celou svou stranou včleněn do Komunistické strany Československa. Má tedy formálně tu správnou legitimaci, zároveň ovšem nese cejch nespolehlivého sociálního demokrata. Nechtěné správné legitimace se nakonec zbaví tak, že po druhé, sovětské okupaci Československa se nedostaví k prověrkám, jimiž konsolidovaná strana podmínila obnovení členství. Cejch mu zůstal, jen nabyt jině podoby.

Své pedagogické působení začíná Jan Šabršula co gymnasiální profesor. Pak pokračuje co lektor cizích jazyků na Vysoké škole ekonomické, na katedrách jazyků Karlovy university stejně jako Akademie músicických umění: rád vzpomínal, že italštině učil mimo jiné houslistku Noru Grumlíkovou. Na romanistiku FF UK, s níž bude především spojován, přechází s akademickým rokem 1957/1958. Učí, leč sám si doplňuje vzdělání. Nastoupí co aspirant u Josefa Dvořáka a zároveň teprve tehdy docení a za svého učitele přijme Maxmiliána Křepinského, jehož poznal už v roce 1946/1947. Jan Šabršula studuje rychle a pracuje intenzívně: kandidát věd 1959, docent 1961, doktor věd 1964, profesor 1966.

Na pražské romanistice stráví čtvrt století. Prožije oblevu 60. let, jež přináší nové zahraniční kontakty, i zamrzlost normalizace, jež ho zamlčí co zásadního autora tak zásadní práce, jakou je akademický *Velký francouzsko-český slovník*. Protestuje a ozývá se i proti řadě jiných kroků tehdejší akademické a universitní hierarchie. Dělá to hlavně proto, aby se později nemohlo říct, že všichni souhlasně mlčeli. Na fakultě smí zůstat, leč s dovršením 65 let je nekompromisně odeslán do pense. Ve stejném roce 1983 ovdoví. Znovu souběh ran, jaký člověka dokáže ubít. Ne však Jana Šabršulu. Přestěhuje se z Prahy Starého Města do Radotína, kde obklopen knihami žije svou vědeckou prací dál. Najde si družku, paní Boženu Jendekovou, a v její společnosti prožije třicet šťastných let; zároveň se mu o praktické zázemí stará dcera Miluše Radovská: jim oběma chci zde poděkovat.

Když padne starý režim, je profesoru Šabršulovi 71 let: život začíná. Nepřekvapí, že ho potkááme 15.února 1990 při obnovující schůzi Pražského lingvistického kroužku. Když se má počátkem roku 1991 obnovovat Akademie věd, navrhne Kruh moderních filologů profesora Šabršulu na akademika. Návrh důvodný, leč nikdy ani neprojednávaný: obnova AV šla jinou

cestou a obešla se – opravdu se obešla ? – bez akademiků. Pražská romanistika prof. Šabršulu znovu neosloví, zato se ozve nově zřizovaná universita Ostravská. Od roku 1992 do roku 2008 jezdí tvořivě nezdolný Jan Šabršula pravidelně učit do Ostravy. Nepravidelně tam bude zajíždět ještě později. Jaký byl v mládí, takový zůstal i v kmetském věku. V kmetském věku se Jan Šabršula konečně dočká i vnějšího uznání. To nejvyšší přijde ze zahraničí: v roce 2000 ho president Francouzské republiky jmenuje rytířem Řádu čestné legie.

Tametsi uita longa, ars semper longior. Bibliografie prof. Šabršuly obsahuje přes 400 položek. Hodnotit jeho dílo nespadá do žánru této řeči a není možné už jen z ohledů objemových. Pokuším se tu o jisté shrnující gesto. Jan Šabršula patří ke druhé generaci žáků Pražského lingvistického kroužku, generaci, již právě 17. XI. 1939 zatarasil cestu k bezprostřednímu poznání a přímému uvedení do strukturalismu, jehož se dostalo generaci první. Politické překážky ztělesněné 17. XI. sice s válkou pominou, brzy však vyvstanou překážky nové, zprvu ideologické, záhy opět politické. Společenství PLK se rozpadne do samostatných proudů a skupin, jež spolu prakticky nekomunikují. Nadějný student může být uveden do jedné ze skupin, do jednoho proudu, nemá však možnost nahlédnout, jak podobné jsou snahy, které se pěstují v jiné skupině. Cesty ke strukturalismu jsou nahodilé, postupy roztříštěné.

Jan Šabršula nepřichází ke strukturalismu přes nikoho z pražského ohniska, nýbrž oklikou přes Francii. Nejde přitom přes ohnisko pařížské, kde se po válce snaží prosadit – ba vůči světu Prahu přímo zastoupit – André Martinet, nýbrž přes Grenoble, kde ho jako první zasvětil Antonin Duraffour. Duraffour nebývá zmiňován v dějinách strukturalismu, což je ovšem chyba těch dějin. Připomeňme alespoň, že Duraffour byl ten hlavní, u koho se ve Francii těsně před válkou lingvisticky vzdělával Litevec Algirdas-Julien Greimas, později velký proponent strukturalismu právě ve Francii. Duraffour patří do tradice « terénní romanistiky », fonetické a dialektologické, již zakládají abbé Rousselot a Jules Gilliéron.

Strukturalista Šabršula vychází ze sémantiky textu: kdo sémantizuje text, ten nepodlehne iluzi referenční ontologie slova. Strukturalista Šabršula plně přijímá saussurovský bifaciální znak – vždy zdůrazňoval, že dává přednost výrazu *bifaciální* před rozšířenějším *binární* – a přijímá jej výslovně jako nástroj k sémantizaci textu: kdo postupuje takto dělně a účelně, lze říci též: funkčně, ba dokonce i: teleologicky, ten se neutopí v planých úvahách, jak se to stalo samoučelně filosofujícímu strukturalismu ve Francii 60. let. Strukturalista Šabršula čerpá z důležitých zdrojů mimostrukturalistických a přitom prostrukturalistických, najmě z historické lexicologie (Walter von Wartburg), což ho znovu spojuje s Greimasem; zároveň se opírá o filologická shrnutí strukturalismu, jak je představovali zvláště Émile Benveniste a Eugen Coseriu.

Nejen ve své generaci, ale vůbec v dějinách recepce a rekonceptualizace PLK tak Jan Šabršula představuje jedinečnou aktualizaci pražského funkčního strukturalismu ze strany diskrétnějších, o to však plodnějších proudů strukturalismu francouzského i širě romanistického.

Strukturalista Šabršula nejprve důsledně rozliší zkoumání znaku v abstraktním systému, zkoumání diferenční, a v konkrétním textu, zkoumání okurenční, rozvíjeje tím Benvenistův protiklad modu sémiotického (diference) a sémantického (okurence). V dalších krocích pak rozpracovává jemné techniky, jak poskládat sémantické příspěvky jednotlivých okurenčních nositelů do jednoho textového smyslu. Vyložit, jakými cestami se tak děje, je základní úkol lingvistický, ba jsem hluboce přesvědčen, že to je vposledku jediný úkol skutečně lingvistický. Právě tomuto úkolu věnoval Jan Šabršula celý svůj dlouhý vědecký život. Byl to muž přísných soudů vůči všemu, co – i vůči každému, kdo – od onoho úkolu odvádí: ať už tím, že nedbá na rozdíl diferenčně-sémiotického a okurenčně-sémantického, nebo tím, že se pouští za přeludy ontologických referentů.

Pane profesore, budete nám chybět lidsky i vědecky. Vědecky právě jako vzor přísného soudce, který ovšem vždy ví, na podkladě čeho soudí; lidsky jako vzor tvořivé nezdolnosti za všech překážek života. Jménem všech shromážděných Vám děkuji za příklad, který jste nám dal. Teď už záleží jen na nás, jak s ním naložíme.

J'ai dit.

doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc.

I.

Literární věda

NENECH MĚ JÍT JAKO ČERVA: ŽÁDOSTI V MANŽELSKÉ KOMUNIKACI V CANTERBURSKÝCH POVÍDKÁCH

JOHANA DITTRICHOVÁ

Abstrakt

Následující článek je pragmatickou analýzou interakcí mezi manžely a manželkami v *Canterburských povídkách*, konkrétně v povídce Lodníkově a Studentově. Studie vychází ze Searlovy typologie ilokučních řečových aktů² a zabývá se především žádostmi. Zatímco žádosti mezi manžely v Lodníkově povídce jsou všechny přímé a nejsou předcházeny presekvenecemi, manželská komunikace ve Studentově povídce je komplikovanější. Požadavky jsou spíše nepřímé a doprovázené častým omezením ilokuční síly, a zejména u mužových požadavků jsou důležité presekvence. Zajímavé také je, že neverbální složka komunikace jednotlivých manželských párů vykazuje stejné znaky přímosti jako ta verbální. Zásadním rozdílem požadavků v obou povídkách je symetričnost mužových a ženiných požadavků (jejich struktura, explicitnost a frekvence) v Lodníkově povídce, zatímco u Studenta je situace naprosto odlišná. Prvním zásadním rozdílem mezi požadavky muže a ženy ve Studentově povídce je jejich počet: zatímco manželka pronese v rámci celé povídky pouze dva, z úst jejího muže jich zazní sedm. Manželčiny požadavky se vyhýbají přímému oslovení a jsou formulovány jednoznačně, naopak muž oslovení používá vždy a zpravidla je implicitní.

Úvodem

V tomto článku jsem se rozhodla analyzovat žádosti v komunikaci mezi manžely ve dvou *Canterburských povídkách*³ Geoffreyho Chaucera, konkrétně v povídce Lodníkově a Studentově. Obě nabízejí široký repertoár žádostí již proto, že obsahují dlouhé rozhovory mezi manželkami a manžely, a manželství je jedním z jejich hlavních témat.

Analýza požadavků se zakládá na Searlově teorii řečových aktů⁴. Podle ilokuční síly hovoří Searle o pěti typech aktů: o *expresivech*, *deklarativech*, *komisivech*, *asertivech* a *direktivech*,

²SEARLE, John R. 1969. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. 1st publ. Cambridge: University Press, vi, 203 s.

³CHAUCER, Geoffrey a Larry Dean BENSON. 2008. *The Riverside Chaucer*. 3rd ed. New York: Oxford University Press, xliii, 1327 p.

⁴GUNDERSON, Keith. 1975. *Language, mind, and knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 344–369.

přičemž žádosti spadají do kategorie *direktivů*. Searle je definuje souborem následujících podmínek:

Tabulka 1: podmínky úspěšnosti

propoziční obsah	Budoucí čin C vykonaný adresátem A
přípravné podmínky	1. A je schopen vykonat C. 2. Není nijak zřejmé (ani A ani mluvčímu M), že by A vykonal C za normálních okolností.
podmínka upřímnosti	M chce po A, aby vykonal C.
podstatná podmínka	Akt je brán jako snaha přimět A k vykonání C.

Prvním výzkumným úkolem bylo aplikovat výše zmíněné podmínky na přímou řeč manželů a manželek a s jejich pomocí najít v obou povídkách žádosti. Ty byly potom dále analyzovány z hlediska přímosti, presekvenčí a jejich neverbální složky. V neposlední řadě bylo důležité určit, jaká je mezi manžely sociální hierarchie a jak blízký mezi sebou mají vztah.

Žádosti manželů v Lodníkově povídce

Lodníkova povídka vypráví o bohatém obchodníkovi a jeho manželce z malebného městečka St. Denys. Častým návštěvníkem v jejich stavení je jistý mnich Daun John. Jednoho rána se manželka vydá do zahrady, kde se setká s Daunem Johnem a vypráví mu o svém manželském životě. Stěžuje si na manželovu lakotu, která zasahuje nejen do materiálních záležitostí, ale i sexuálního života. Poté, co mnichovi vylíže své srdce, slíbí mu společnou noc, pokud jí dá sto franků, načež společně s manželem na základě její první žádosti *Com doun to-day* (pojď už dolů /verš 220/) posnídají. Po snídani přijde její muž se zprávou o obchodní cestě a žádá manželku, aby se dobře starala o společný majetek. Než obchodník odjede, hovoří s mnichem, který prosí o půjčku sto franků na dobytek pro klášter. Koupě dobytka se ale nekoná, vypůjčené peníze zaplatí Daun John obchodníkovi manželce v duchu předchozí dohody a ona si za ně nakoupí oblečení. Když se obchodník vrátí a prosí mnicha o vrácení peněz, dostane se mu odpovědi, že je již před časem vrátil jeho ženě. Na konci povídky žádá obchodník svou ženu, aby přestala být tak marnotratná, a ona ho prosí o odpuštění.

Manželský vztah je v Lodníkově povídce vyvážený, oba dva mají rádi zábavu, drahé oblečení a dobré jídlo. Sdílí i správu domácnosti, která leží v době obchodníkovy nepřítomnosti plně na bedrech jeho ženy.

Z celkových třinácti požadavků zazní sedm z úst muže. Ty se všechny týkají majetku, například *honestly governe oure hous* (řádně spravuj dům /verš 244/) nebo *ne be namoore so large* (nebuď příště takhle rozmařilá /verš 431/). Manželčiny požadavky jsou buď čistě praktické, například *com doun to-day* (pojď už dolů /verš 220/), když volá muže na snídani, nebo se týkají manželského vztahu samotného, *maketh bettre cheere* (buď vesel /verš 426/). Všech třináct požadavků obou manželů je přímých a ani jeden nenavazuje na presekvenci. Velmi zajímavá je neverbální složka manželčiných požadavků. Jsou seskupeny do dvou řečových intervalů uvozených větou obsahujícím slovo *boldely* (odvážně): *this wyf knokketh at his countour boldely* (ta žena odvážně zaklepala na jeho účtárnu /verš 213/) a *boldely she seyde* (odvážně řekla /verš 401/). Díky tomu je možné nahlédnout hlouběji do vztahu obou manželů, kde by člověk vzhledem k dobovému kontextu očekával manželku spíše v podřízenější roli.

Žádosti manželů ve Studentově povídce

Na rozdíl od Lodníkovy povídky nabízí povídka Studentova pohled do neharmonického středověkého manželství. Ač je příběh plný zvratů, hlavní postavy zůstávají ploché od začátku do konce. Walter je markýzem v západní Itálii a po dlouhém přemlouvání ze strany poddaných svolí, že se ožení pod podmínkou, že si bude moct vybrat ženu sám. Jednoho dne na lovu spatří krásnou mladou pannu, Griseldu, která je pastýřkou a stará se o svého starého otce. Walter se okamžitě zamiluje a žádá jejího otce o Griseldinu ruku. S jeho souhlasem žádá svou vyvolenou, aby si ho vzala, a opět klade podmínku: *and eek whan I sey 'ye', ne sey 'nay', neither by word ne frowning contenance* (a když řeknu ,ano', neříkej ,ne' ani slovem, ani zamračeným výrazem /verše 355 – 356/). Griselda pochopitelně souhlasí, a velkolepé svatbě již nic nestojí v cestě. Páru se zanedlouho narodí holčička, a jistě by žili šťastně až do smrti, kdyby se Walter nerozhodl svou ženu vyzkoušet. Po dlouhém a dojemném projevu, ve kterém Griseldě vysvětluje, že má jedinou možnost, jak se zavděčit svému lidu, ji požádá, aby se vzdala své dcery. I přes to, že počítá s její smrtí, Griselda neodporuje, políbí dceru na rozloučenou a odevzdá ji poslanému služebníku. Totéž se opakuje, když se o pár let později narodí Griseldě a Waltrovi syn. Ani to ale Waltrovi nestačí, a vymyslí pro svou ženu poslední a nejstrašnější zkoušku. Oznámí jí, že si bude brát mladší a urozenější ženu, a pošle ji zpět do otcovy chaloupky. V tuto chvíli si vezme slovo Griselda a formuluje své jediné dvě žádosti: prosí o

oblečení, aby nemusela putovat krajinou nahá, a nabádá Waltra, aby svou mladou ženu nezkoušel tak jako ji. Nedlouho před oznámenou svatbou je Griselda povolána zpět na zámek, aby řídila svatební přípravy a obsluhovala hosty. Nakonec všechno dobře dopadne, protože zjistí, že děvče, pro které Walter poslal, není nikdo jiný než její vlastní dcera, a že s ní přijíždí i bratr. Walter se jednou provždy přesvědčí o poslušnosti své ženy a tentokrát již skutečně žije šťastně až do smrti.

Na rozdíl od manželství v Lodníkově povídce je vztah Waltra a Griseldy nevyrovnaný jak po sociální, tak po osobnostní stránce: Walter je urozený, Griselda pochází z nuzného prostředí. Walter miluje hony, Griselda pečuje o ovečky a stará se o svého tatínka. Na první pohled nemají nic společného.

Z celkového počtu devíti požadavků jich pochází sedm od Waltra a obsahují velmi závažná sdělení, například *retourneth to youre fadres hous* (vrať se do domu svého otce /verš 809/). Griseldiny požadavky jsou naopak spojené s praktickými záležitostmi, *lat me nat lyk a worm go* (nenech mě jít jako červa /verš 880/), když žádá o oblečení, nebo *ne prikke with no tormentynge this tendre mayden* (nemuč tuto mladou dívku žádným trápením /verš 1038/), kterým se přimlouvá za svou následovnici. Z hlediska konverzační analýzy jsou všechny Waltrovy požadavky iniciačními replikami, zatímco Griseldiny replikami reaktivními.

Pro analýzu žádacích presekvencí ve Studentově povídce je nutné zmínit nejprve pojem tvář, pomocí kterého Brownová a Levinson⁵ vysvětlují zdvořilost. Tvář chápou jako sebehodnocení a sebezprojekci účastníků komunikace. Každý z nich má pozitivní tvář, spojenou s lidskou potřebou být přijatý a patřit do skupiny, a tvář negativní, která odpovídá potřebě respektu a nezávislosti jedince. Obvykle se účastníci konverzace snaží tváře ostatních ocenit, ale pokud mluvčí řekne něco, co ohrožuje sebehodnocení a sebezprojekci ostatních účastníků komunikace, jedná se podle Brownové a Levinsona o „ohrožení tváře“.

K ohrožení tváře dochází například při odmítnutí žádosti, a proto – aby se podle Levinsona⁶ ohrožení tváře zabránilo – samotnému požadavku často předchází žádací presekvence. Na začátku Studentovy povídky Walter takto předem žádá o Griseldinu poslušnost výše citovanými slovy *and eek whan I sey 'ye', ne say 'nay', neither by word ne frownyng contenance* (verše 355–356). Je zajímavé, že ač je jednou z funkcí presekvencí vyhnout se ohrožení tváře, v tomto konkrétním případě je spíše základem a záminkou pro citové vydírání, ke kterému dochází ve

⁵BROWN, Penelope a Stephen C LEVINSON. 2010. *Politeness: some universals in language usage*. 19th print. Cambridge: University Press, xiv, 345 s. Studies in interactional sociolinguistics.

⁶LEVINSON, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. New York: Cambridge University Press, xvi, 420 p.

druhé části povídky. Stanlee Phelps a Nancy Austinová⁷ píše, že se citové vydírání obvykle týká dvou lidí, kteří žijí v blízkém nebo intimním vztahu, což je očividně případ Waltra a Griseldy. Gavin Miller⁸ dodává, že „citoví vyděrači ve svých vztazích obvykle používají strach, povinnost a vinu, aby se jim ostatní báli nevyhovět, aby cítili povinnost dát jim, co chtějí, a aby měli pocit viny, pokud jim odolají“ (překlad vlastní). Dříve než Walter v povídce formuluje jednotlivé požadavky, připomíná Griseldě, že přišla z chudého prostředí bez nároku na jeho přízeň a luxus, ve kterém žije, aby cítila povinnost ho z vděčnosti poslechnout a vyslyšet vše, oč žádá. Jako příklady můžou posloužit následující citáty: *I yow took in povre estaat ful of lowe, for any wele ye moot yourselven knowe* (vzal jsem si tě nízkého rodu a neurozenou, jak musíš sama dobře vědět /verše 473 – 474/) a *ye woot yourself wel how that ye cam heere into this hous* (dobře víš, jak jsi přišla do tohoto domu /verše 477 – 478a/). Na základě výše zmíněné žádací presekvence z úvodu povídky na Griseldu Walter vyvíjí nátlak, což mu dává neomezenou moc v uplatňování autority a odstraňuje překážky jeho z vůli. Tlak na Griseldu roste až do chvíle, kdy přestává být schopná otevřeně komunikovat a sama přikročí k manipulaci. Když po svém vykázání ze zámku žádá Waltra o oblečení, sama se uchyluje k citovému vydírání útočíc na Waltrovu důstojnost a ohrožujíc tím jeho negativní tvář: *But yet I hope it be nat youre entente that I smoklees out of youre paleys wente. Ye koulde nat doon so dishonest a thyng, that thilke wombe in which youre children leye sholde biforn the peple, in my walkyng, be seyn al bare; wherfore I yow preye, lat me nat lyk a worm go by the weye* (Ale pořád doufám, že nechceš, abych šla z tvého paláce bez oděvu. Něco tak nečestného bys nemohl udělat, aby to lůno, ve kterém ležely tvé děti, bylo obnažené, až budu kráčet před lidmi; takže tě prosím, nenech mě jít jako červa. /verše 874 – 880/)

Závěrem

Z analýzy vyplývá, že rozdílů mezi manželstvím v Lodníkově a Studentově povídce je více, než se na první pohled zdá. Zatímco žádosti obou manželů v Lodníkově povídce jsou formálně podobné (např. délka nebo přímost), délka žádostí Waltera a Griseldy je podstatně odlišnější (pohybuje se mezi dvěma a čtrnácti verši). Žádosti obchodníka a jeho ženy se týkají podobných záležitostí (např. jídla a majetku) a oboje postrádají presekvence, kdežto předměty žádostí manželů ve Studentově povídce jsou diametrálně odlišné (např. Griseldina žádost o oblečení oproti Walterově požadavku, aby se Griselda vzdala svých dětí). Dalším rozdílem mezi

⁷PHELPS, Stanlee a Nancy AUSTIN. c1987. *The assertive woman: a new look*. 2nd ed. San Luis Obispo, Calif.: Impact, 246 p.

⁸MILLER, Gavin. 2004. *R. D. Laing*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

jednotlivými povídkami je duch, ve kterém jsou žádosti formulovány: v lodníkově povídce vládne žoviální nálada, zatímco konverzace Waltra a Griseldy se pohybuje mezi zoufalstvím a hysterií, která se objevuje v okamžiku, kdy Griselda zjišťuje, že jsou její děti naživu.

Závěrem lze poznamenat, že se charakter manželských vztahů v obou povídkách odráží ve verbální i neverbální složce žádostí. Vyvážené manželství v Lodníkově povídce vede k produkci jazykově symetrických žádostí (např. absence presekvenčí, přímost), zatímco manželství uzavřené mezi členy odlišné sociální třídy ústí v produkci manipulativních žádostí (citovým vydíráním) s disproporcionálními rysy (např. délka nebo předmět). Na základě této analýzy je tedy možné tvrdit, že charakter žádostí odráží charakter manželského vztahu.

Literatura

AUSTIN, J. L., edited by J. O. URMSON and Marina SBISÀ. 1978. *How to do things with words*. 2d ed. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

BROWN, Penelope a Stephen C LEVINSON. 2010. Politeness: some universals in language usage. 19th print. Cambridge: University Press, xiv, 345 s. *Studies in interactional sociolinguistics*.

CHAUCER, Geoffrey – Larry Dean BENSON. 2008. *The Riverside Chaucer*. 3rd ed. New York: Oxford University Press, xliii, 1327 p.

GUNDERSON, Keith. (ed.) 1975. *Language, mind, and knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 344 – 369.

HIRSCHOVÁ, Milada et al. 2013. *Pragmatika v češtině*. Vydání druhé. Praha: Karolinum.

KITTREDGE, George Lyman. 1912. Chaucer's Discussion of Marriage. *Modern Philology* [online]. (9) [cit. 2015-04-18].

(<http://sites.fas.harvard.edu/~chaucer/canttales/franklin/marriage.html>)

LEVINSON, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. New York: Cambridge University Press, xvi, 420 p.

MARCOTTE, Andrea. 2007. *Geoffrey Chaucer's The Canterbury Tales: Rhetoric and Gender in Marriage* [online]. New Orleans [cit. 2015-04-18]. (<http://scholarworks.uno.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1591&context=td>). Thesis. University of New Orleans.

MILLER, Gavin. 2004. R. D. Laing. Edinburgh: Edinburgh University Press.

PHELPS, Stanlee – Nancy AUSTIN. c1987. *The assertive woman: a new look*. 2nd ed. San Luis Obispo, Calif.: Impact, 246 p.

SEARLE, John R. 1969. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. 1st publ. Cambridge: University Press, vi, 203 s.

SEARLE, John R. 1985. *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. 1st pbk. ed. Cambridge: Cambridge University Press, xiv, 187 s.

VANĚČKOVÁ, Vladislava. *Women in Geoffrey Chaucer's The Canterbury Tales: Woman as a Narrator, Woman in the Narrative* [online]. 2007 [cit. 2015-04-18]. (http://is.muni.cz/th/74590/ff_m/chaucer.pdf). Thesis. Brno: Masaryk University.

Mgr. Johanna Dittrichová

II.

Jazykověda

HELVETISMEN IM AKTUELLEN GEBRAUCH UND DEREN LEXIKOGRAPHISCHE BEARBEITUNG

ZUZANA ŠTRACHOVÁ

Zum Ziel meiner Diplomarbeit habe ich mir gesetzt, eine Liste von aktuell verwendeten Helvetismen (d. h. standardsprachlichen Besonderheiten des Schweizerhochdeutschen) aus dem Bereich der Küche zusammenzustellen. Zu diesem Zweck habe ich folgende Quellen untersucht: das Webblog *Blogwiese*⁹ (Erlebnisse und sprachliche Beobachtungen eines Deutschen in der Schweiz), das *Betty-Bossi-Kochbuch Schwiizer Chuchi* (2009), Produktverzeichnis des Schweizer Lebensmittelriesen Migros sowie zwei den Schweizer Alltag schildernde Taschenbücher: *Gebrauchsanweisung für die Schweiz* (Küng, 2008) und *Wer hat's erfunden? Unter Schweizern* (Koydl, 2012).

Aus der Analyse ging eine umfassende Liste vermuteter Helvetismen hervor. Um endgültig für Helvetismen erklärt werden zu können, mussten die Ausdrücke im *Variantenwörterbuch* (Ammon et al. 2004) und/oder im Wörterbuch *Wie sagt man in der Schweiz* (Meyer 1989) und/oder im *Duden-Online-Wörterbuch*¹⁰ (mit entsprechender regionaler Markierung) zu finden sein und/oder ein auffallend hohes Vorkommen auf Schweizer Internetseiten aufweisen.

Die Google-Suche ermöglicht es, nach Seiten auf bestimmten Internetdomains zu suchen. So kann gezielt nach Ergebnissen auf deutschländischen (Domain *de*), österreichischen (Domain *at*) und Schweizer (Domain *ch*) Internetseiten gesucht werden. Selbstverständlich liefert die Google-Suche auch „falsche“ Treffer. Diese lassen sich zwar nicht ganz eliminieren, man kann jedoch ihre Zahl stark senken, indem man die Suchanfragen geschickt formuliert.

Um beispielsweise den Erscheinungskontext der Form „Zopf“ zu bestimmen, wurde die Suchanfrage [„Zopf“ backen site:xy] gebildet. Bei der Suche nach der Form „Cremier“ (*Sahnekännchen*) mithilfe der Suchanfrage [„Cremier“ site:ch] kamen auch zahlreiche französischsprachige Internetseiten heraus. Eine der Suchoptionen, die Google anbietet, ist zwar die Wahl der Sprache, allerdings wird bei der auf diese Weise eingeschränkten Suche die Anzahl der Treffer nicht angezeigt. Die Suchanfrage [„Cremier“ Milch site:ch] hat das Problem

⁹ S. www.blogwiese.ch.

¹⁰ S. www.duden.de.

gelöst. Wurden grammatische Helvetismen gesucht, musste die Suchanfrage dementsprechend angepasst werden. Der Plural von „Rest“ lautet in der Schweiz „Resten“, es wurde also mit [„Resten“ site:xy] gesucht. Analogisch wurden die Suchanfragen [„das Joghurt“ site:xy], oder [„das Risotto“ site:xy] gebildet.

Nachdem ich die durchschnittliche Verteilung der gemeindeutschen Ausdrücke auf die drei deutschsprachigen Domains berechnet (ch: 9,66 %; at: 16,43 %; de: 73,91 %) und die Prozentwerte bei lexikographisch bereits belegten Helvetismen ausgewertet habe, wurde folgendes Kriterium formuliert: Um anhand der Google-Suche als Helvetismus identifiziert werden zu können, müssen mindestens 40% der Belege auf die Schweizer Internetseiten entfallen. Zugleich muss die jeweilige Form wenigstens 1.000 Treffer aufweisen.

Am Ende der Recherche sind 391 Ausdrücke (292 „Grundformen“ + Komposita und Ableitungen) geblieben. Diese wurden in zwölf semantische Kategorien gruppiert: *Mahlzeiten, Getränke, Milchprodukte, Pflanzliches, Vegetarisches, Tiere, Backwaren, Genussmittel, Gegenstände, Tätigkeiten und Eigenschaften, Gastronomie und Sonstiges*. Verursachte ein Ausdruck sprachliche Missverständnisse, wurde dies mit Zitaten belegt:

- Mein erwachsener Sohn erzählt aus Berlin, es hätte ihn angeschissen, immer sofort als Schweizer erkannt zu werden. So setzte er sich in ein Strassenkaffe und er verlangte in bestem Deutsch (wenigstens hielt er seinen Tonfall für das): „Also, ich möcht gern ’ne Schale“ (schweizerisch für Milchkaffee). Zweimal habe er die Bestellung wiederholen müssen und dann habe man ihn gefragt: „Na und... was soll denn da drin sein?“¹¹

- Mit einem Freund aus Deutschland gehe ich in ein Restaurant. Ich bekomme die bestellte Spargelcremesuppe mit Petersilie und stosse darin auf etwas Zähes: Ein kleines Gummiband. Ich beschwere mich bei der Kellnerin, die sich entschuldigt, das Gümmele stamme wohl vom Peterli. Dann sei es ja nicht so schlimm, sage ich, und mein Freund fragt erstaunt: „Du kennst den Koch?“¹²

- Seit ich [in der Schweiz] wohne, war ich zur Überzeugung gelangt, dass Postpakete bei mir nicht ankommen. (..) Ich hatte das auf Probleme mit dem den Zoll oder sonstigen Grenzbehörden geschoben... Nun im Zuge der Recherche, wo denn ein aus der Schweiz (!) an mich versandtes Paket abgeblieben sei, fiel erstmals das entscheidende Stichwort: Das Paket sei bereits am 1. Februar ordnungsgemäss im Ablagefach ("Milchkasten") deponiert worden.

¹¹ Vgl. unter: <http://www.blogwiese.ch/archives/153>.

¹² S. Küng 2008, 58.

Und auf meine Rückfrage, was denn dieser ominöse Milchkasten sein solle, wurde mir (...) diese äusserst praktische Schweizer Erfindung erläutert.¹³

Ausgewählte Helvetismen wurden für das entstehende *Große akademische Wörterbuch Deutsch-Tschechisch* (GAWDT)¹⁴ bearbeitet und mit entsprechenden Beispielen und metasprachlichem Kommentar versehen, vgl. z. B.:

2) Milchkasten

1) der

2b) M#ilch|kas|ten

3) -s, ...kästen

5) švýc. něm.

6) subst.

7) schránka na předměty u domovní poštovní schránky

11) Beim Briefkasten ist der Milchkasten Pflicht.

11b) Každá poštovní schránka musí mít oddíl na balíky.

11) Postkunden ärgern sich, weil öfter Pakete aus dem Milchkasten gestohlen werden.

11b) Lidé se zlobí, protože jim někdo opakovaně krade balíky ze schránek.

11) Deponieren Sie Schlüssel auf keinen Fall im Blumentopf, Milchkasten oder unter der Fussmatte.

11b) Klíče nikdy nenechávejte v květináči, ve schránce ani pod rohožkou.

Im Nachhinein wurden die 292 Grundformen in fünf Wörterbüchern nachgeschlagen, wodurch untersucht wurde, ob und inwieweit diese den plurizentrischen Ansatz (vgl. Ammon 2004) berücksichtigen.

Es überrascht nicht, dass das *Variantenwörterbuch* die meisten (239) und das *Langenscheidt-Wörterbuch* (Götz/Haensch/Wellmann 1993) die wenigsten (20) Ausdrücke enthalten.

Die zweitniedrigste Zahl der berücksichtigten Helvetismen (138) weist das *Duden-Online-Wörterbuch* auf. Dabei ist weniger die Anzahl der berücksichtigten Varianten das Problem, sondern vielmehr die Darstellung bzw. Nicht-Darstellung der semantischen Helvetismen. So wird der Leser über die zusätzliche bzw. abweichende Bedeutung der Ausdrücke *Peperoni*, *Pfanne*, oder *Schale* in der Schweiz nicht informiert. Hier besteht Nachholbedarf, zumal das

¹³ Vgl. unter: <http://antje168.myblog.de/antje168/art/7279082/Der-Milchkasten-oder-das-Geheimnis-des-Schweizer-Ablagefaches>.

¹⁴ Das Projekt des GAWDT am Institut für Germanische Studien an der Philosophischen Fakultät.

Wörterbuch als Sprachautorität gilt und die Online-Version ein problemloses Hinzufügen von Informationen und permanente Aktualisierung ermöglicht.

Das Wörterbuch *Wie sagt man in der Schweiz?* nimmt mit 170 verzeichneten Varianten den mittleren Rang ein. Als Nachteil betrachte ich hier die Differenzierung in der Stilschicht, wo zwischen mundartnahen, mundartlichen und standardsprachlichen Ausdrücken unterschieden wird. Zum einen ist die Standardsprachlichkeit eines Ausdrucks nur schwer zu messen, zum anderen verwirrt eine solche Markierung den Wörterbuchbenutzer.

Die positive Überraschung der Analyse war Der *Schweizerhochdeutsch-Duden* (Bickel/Landolt 2012). Als das jüngste der herangezogenen Wörterbücher weist der Band die zweithöchste Zahl der berücksichtigten Varianten auf. Da alle 182 enthaltenen Formen auch in zumindest einem anderen Nachschlagewerk zu finden sind, scheint das Vorhaben der Autoren, die prägnantesten Helvetismen aufzulisten (siehe Einleitung des Bandes), umgesetzt worden zu sein.

Quellen:

AMMON, Ulrich et al. *Variantenwörterbuch des Deutschen: Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin: de Gruyter, 2004.

BICKEL, Hans/LANDOLT, Christoph. *Duden. Schweizerhochdeutsch. Wörterbuch der Standardsprache in der deutschen Schweiz*. Mannheim/Zürich: Dudenverlag, 2012.

DUDEN. *Deutsches Universalwörterbuch*. [online]. [Zugriff am 2016-02-20]. Abgerufen unter: <http://www.duden.de>.

GÖTZ, Dieter/HAENSCH, Günther/WELLMANN, Hans (Hg.). *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin/München: Langenscheidt KG, 1993.

MEYER, Kurt. *Wie sagt man in der Schweiz? Wörterbuch der schweizerischen Besonderheiten*. Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag (= Duden Taschenbücher, 22), 1989.

WIESE, Jens-Rainer. *Blogwiese* [online]. [Zugriff am 2016-03-12]. Abgerufen unter: <http://www.blogwiese.ch>.

KOYDL, Wolfgang. *Wer hat's erfunden? Unter Schweizern*. Berlin: Ullstein Verlag, 2012.

KÜNG, Thomas. *Gebrauchsanweisung für die Schweiz*. München/Zürich: Piper Verlag, 2008.
Migros-Produkte [online]. [Zugriff am 2016-01-12]. Abgerufen unter: <https://produkte.migros.ch/sortiment/supermarkt>.

Schwiizer Chuchi. Zürich: Betty Bossi Verlag. 2009.

TURECKÁ SLOVA V NĚMČINĚ

MARKÉTA FREJLACHOVÁ

Slova, která do německé slovní zásoby přešla z turečtiny (nebo přes turečtinu z jiných jazyků), tzv. turcismy, zůstávají v odborné literatuře zpravidla bez povšimnutí, protože se autoři věnují nejvíce výpůjčkám z angličtiny, francouzštiny, latiny a řečtiny. V rámci přehledu jazyků, které němčinu obohacovaly nebo obohacují, zmiňuje Eisenberg 2011 spolu s italštinou, češtinou, polštinou, ruštinou, maďarštinou, hebrejštinou (výpůjčky přes latinu v rané církevní terminologii a později přes jidiš), arabštinou i turečtinu, a to výrazy *Horde* (horda, z tureckého ordu), *Kaviar*, *Raki*, *Joghurt*, *Köfte*, *Döner* nebo *Pide* (Eisenberg 2011:42).

Důležitým mezníkem pro přítomnost Turků v Německu je rok 1961, kdy tehdejší Německá spolková republika (SRN) uzavřela s Tureckem smlouvu o nábore pracovních sil. Brzy turečtí gastarbeitři početně předstihli Italy, kteří přicházeli od uzavření smlouvy s Itálií v roce 1955. V roce 2010 se odhadovaný počet Turků a lidí s tureckou migrační minulostí (*Migrationshintergrund*) v Německu pohyboval kolem 2,5 milionu (Faltusová 2014:32). Svoji tureckou část populace má i sousední Rakousko.

Turecko-německý kontakt (i ten jazykový) je však podstatně starší. Neodmyslitelně je spjat s válkami vedenými proti Osmanské říši habsburskými císaři Sváté říši římské (národa německého), arcivévody rakouskými, králi českými i králi Uher, jejichž část byla nejdříve vazalským státem Osmanské říše, později přímo její součástí a teprve postupně mohla být dobývána zpět. Kromě válečných kampaní lze zmínit také založení Orientální akademie Marií Terezií v roce 1754. Obchodu na území Osmanské říše se (aspoň do konce 18. stol.) zabývali především Benátčané, Janované, obyvatelé Florencie, Neapole, Francouzi, Angličané a Holanďané. Silnější německá přítomnost na území Osmanské říše je patrna v 19. stol.: pruští důstojníci zde působili jako vojenští poradci, Němci se podíleli na stavbě železnice, zakládali banky a obchodovali. K poznání života v Osmanské říši mohou sloužit také zprávy cestovatelů. Populární jsou i dobrodružné romány Karla Maye, jejichž hrdina se nevyhýbá ani oblastem, které náležely k Osmanské říši (přínejmenším formálně), a tak i v jeho textech lze nalézt dost tureckých slov.

V centru pozornosti této statě budou slova, jimž nějakým způsobem přiznává turecký původ Das große Fremdwörterbuch (2000, dále GFW). Jedná se jak o jednotky, u nichž lze nalézt odkaz k tureckému slovu (a případně další jazyky, přes které bylo přejato do němčiny) nebo o slova přejatá z dalšího jazyka (často z perštiny nebo arabštiny) do turečtiny a z ní dále. Stranou zůstaly názvy koberců, u nichž je sice uvedeno, že pochází od tureckého města, ale o původu samotného jména města není nic řečeno. Výrazy, u nichž jsou údaje o původu nejednoznačné, ponechává autorka stranou. Po sestavení seznamu byly všechny položky analyzovány z hlediska významu i dalších aspektů, např. asimilačních jevů v hláskové skladbě, gramatických vlastností (přirazení rodu, deklinace, tvorba plurálu) i z hlediska slovo tvorby. Rozbor integrace týkající se hlásek a způsobu psaní se zakládá na porovnání německého slova s tureckým slovem uváděným ve slovníku. V oddílu o slovo tvorbě jsou uvedena slova nalezená v použitém slovníku cizích slov a v slovníku korpusu DWDS (resp. ve slovníku DWDS).

Klasifikace dle významu

Přibližně stovku nalezených slov lze dále členit na dílčí podskupiny. Tu nejvýraznější tvoří pojmenování osob, které zastávaly nějakou funkci v Osmanské říši, tj. *Beg* (bej), *Beglerbeg* („bej bejů“), *Darebeg*, *Defterdar* (člen státní rady, který měl na starosti finance, účetnictví), *Kapudschibaschi* (velitel palácové stráže v Konstantinopoli), *Timariot*, *Spahi*, *Khedive* (chedív, vládce v Egyptě), dále jejich tituly a oslovení: *Atabeg*, *Baba*, *Aga*, *Efendi*, *Pascha*, *Mudir*, *Ghasi*, *Hodscha*, označení členů vojenských formací *Janitschar*, *Gedekli*, *Kapudschis*, *Baltadschi*, *Ulan* nebo osoby se specifickými úkoly: *Alemdar* („vlajkonoš“), *Lala* (vychovatel princů), *Arbigassi* (dozorci nad sloužícími na sultánově dvoře). Z ženských jmen se objevuje *Kadine*, *Hanum* (oslovení pro ženu), *Wallide* (matka vládnoucího sultána), *Ikpal*. Dále *Baliktschi* (obchodník s rybami), *Giaur* (islámské označení pro nemuslimy, do češtiny přejaté jako „džaur“), *Komitadschi* (člen bulharského osvobozenického hnutí), *Esnafti* (obchodníci), *Ayan* (lokální elity), *Dolmetsch*. *Tschausch* může být jak turecký poddůstojník, policista, tak bavič při svatbě na Balkáně. S organizačně-správním systémem Osmanské říše jsou spjaty i další termíny, které se však od předchozích odlišují tím, že neoznačují osoby: *Timar*, *Ferman*, *Irade*, *Barat*, *Diwan* (ve významu státní rady), *Agirlik*, *Beglik*, *Arpalik*, *Paschalik*, *Sandschak*, *Kafess*, *Kapu*. Četná jsou také označení pokrmů (*Döner*, *Dolma*, *Baklava*, *Pilau*, *Joghurt*, *Kebab*, *Kaviar*, *Köfte*, *Tschorba*) a nápojů (*Raki*, *Sorbet*). *Bergamotte* může označovat druh hrušky jako plod i jako samotný strom. Dalšími označeními rostlin je *Tulipan* (nebo zastarale *Tulpe*), označení zvířat zastupují výrazy *Kuvasz* a *Schakal*. Mezi oděvy patří *Entari*, *Jaschmak*, *Chilat*, *Dolman*, *Schalwar*, *Kaftan*, *Kalpak*, k pokrývkám hlavy *Fes* a *Turban*. Hudební

nástroje jsou *Saz, Kaval a Tulum*. Geografické názvy zahrnují *Boğaz, Hissar a Hissarlik, Tepe*, budovy *Kulla, Saray, Konak, Hamam* (turecké lázně) nebo *Türbe*. Jedním z významů slova *Harem* je část domu určená ženám (dalším význam se vztahuje na samotné ženy), část domu označuje i *Selamlık* (ale druhým významem tohoto slova je slavnostní cesta sultána na páteční modlitbu). Kusy nábytku může označovat *Diwan, Mangal*. Koberce našly své zástupce v podstatných jménech *Jastik* a *Kelim*. Různé typy lodí se nazývají *Baschtarde, Sandal, Kaik* nebo *Kelek*. Mezi zbraně patří *Jatagan* a *Palasch*, biče nesou jména *Kantschu* a *Karbatsche*, vlajky mají pojmenování *Liwa* nebo *Bairak*. K mincím počítáme substantiva *Jirmilik, Altun, Bedidlik Kurus* a *Para*. S islámem souvisí *Ramasan* (turecká forma jména měsíce ramadánu), *Tefsir* (způsob výkladu koránu), případně *Derwisch*. *Bairam* má být označení dvou hlavních islámských svátků. Do větších celků se nepodařilo přiřadit slova *Affion, Tschibuk, Azala, Karaburan* a *Alma*.

Dnes bychom mohli slova vztahující se k fungování Osmanské říše nahlížet jako historismy, případně exotismy. Cizím slovům je někdy připisován silnější konotativní charakter oproti denotativnímu. Například Klaus Heller uvádí příklad *Safari*, u kterého ne každý podá přesnou definici, ale ví, že to má něco společného s Afrikou, se zvířaty. (Heller 1966:47). Podobně u slov jako *Pascha, Janitschar* nebo *Beg* také každý nemusí ihned najít správně vysvětlení; spíše s nimi spojuje určité asociace.

Pozoruhodná jsou přenesená užití těchto slov. Taková můžeme pozorovat například u výrazů *Pascha* nebo *Harem*. *Pascha* tak kromě titulu vyššího osmanského úředníka nebo důstojníka může označovat i určitý typ muže. Ve slovníkových heslech lze najít charakteristiky jako „anspruchsvoller Mann, der sich gern von Frauen verwöhnen lässt (DWDS-Wörterbuch), „(abwertend) Mann, der Frauen als untergeordnet ansieht und sich von ihnen gern bedienen, verwöhnen lässt“ (duden.de), DWDS-Wörterbuch udává, že v tomto významu se užívá od 19. stol. Jako příklady uvádí „er spielt zu Hause den Pascha, er ist ein eitler, herrischer Pascha“. Také užití slova *Harem* není omezeno pouze na obyvatelky skutečného harému, ale lze doložit i věty jako „Er hat immer einen ganzen Harem um sich (viele Frauen).“ (DWDS-Wörterbuch). *Spahi* bylo vypůjčeno přes francouzštinu, kde začalo vedle členů osmanských jezdeckých oddílů označovat i členy domorodých jízdních útvarů bojujících na straně Francouzů. I ve slovnících samotných však může dojít v definicích k posunu významu. *Kadine* je například definována jako jedna ze sedmi právoplatných manželek sultána, které si volil ze svých otrokyň v harému, přestože *kadin* označuje v současné turečtině ženu a doklady o instituci sedmi právoplatných manželek by se těžko hledaly.

Turečtina, němčina a další jazyky

Zkoumaná slova lze dále rozdělit na ta, která slovník uvádí jako turecká a na ta, u nichž jako původní jmenuje jiný jazyk a turečtinu uvádí mezi jazyky, do kterých bylo slovo přejato (a přes ni potom putovalo dále do dalších jazyků).

Jako slova pocházející z turečtiny jsou uvedena *Aga, Agirlik, Alemdar, Altun, Arbigassi, Arpalik, Atabeg, Ayan, Azala, Baba, Bairak, Bairam, Baklava, Baliktschi, Baltadschi, Bamja, Barat, Basch, Baschmalik, Baschtarde, Bedidlik, Beg, Beglerbeg, Beglik, Boğaz, Chilat, Defterdar, Derebeg, Dolma, Döner, Emin, Entari, Gedekli, Hamam, Harai, Hissar, Hoca, Ikpai, Janitschar, Jaschmak, Jastik, Jatagan, Jirmilik, Joghurt, Fes, Kadine, Kaik, Kalpak, Kapu, Kapudschi, Karaburan, Karagös, Kaval, Kelim, Köfte, Konak, Komitadschi, Kula, Kuvasz, Liwa, Mangal, Pascha, Pilau, Raki, Sandal, Sandschak, Saray, Saz, Selamlık, Tepe, Timar, Tschausch, Tschibuk, Tschorba, Tugh, Türbe a Ulan*, dále přes italštinu převzatá *Affion, Bergamotte, Kaviar, Tulipan, Tulum a Turban*, přes francouzštinu *Bergamotte a Spahi*, přes maďarštinu *Dolman, Dolmetsch, Karbatsche, Pallasch*, přes slovanské jazyky *Kantschu, Karbatsche, Pallasch a Para*.

Jako slova pocházející z perštiny jsou označeny jednotky *Derwisch, Ferman, Hanum, Kelek, Lala, Ramasan, Schalwar, Schakal, Spahi a Turban*. Z arabštiny pak *Giaur, Harem, Irade, Kafess, Kaftan, Kebab, Medresse, Minarett, Mudir, Sorbet, Tefsir, Wallide* (odvození ze slovesa *walad* – porodit) a *Wekil*. Z řečtiny má pocházet *Efendi*, snad z italštiny *Kurus*. U *Gazi* je uváděn původ turecko-arabský, persko-turecký u *Khedive*. Pfeifferův slovník (digitálně přístupný na www.dwds.de) obsahuje pouze některá, zmiňuje však k nim další podrobnosti. U *Diwan* rozlišuje, a. *Diwan* jako označení nábytku (ten uvádí jako slovo perského původu převzaté přes francouzštinu kolem roku 1800), b. *Diwan* jako osmanskou „státní radu“ (v tom případě udává turecký původ) nebo c. *Diwan* jako sbírku básní (zde se chápe jak přímá přejímka z perštiny). Určit původní jazyk, kterému by šlo slovo přiřadit, není jednoduché, srov. popis u slova *Schakal*: „Es liegt wohl ein Wanderwort unbekanntem Ursprungs vor.“ Naopak heslo *Fes* zachází do podrobností, když uvádí turecký původ i s poznámkou, že do němčiny dospělo díky zprávám cestovatelů. Slovo *Minarett* je považováno za výpůjčku získanou přes francouzštinu, ovšem v 18. stol. dosvědčená forma *Minares* má pocházet přímo z turečtiny. Dospět k jednoznačnému popisu je o to těžší, že jazyk osmanských elit (nazývaný osmanština) obsahoval značné množství slov arabských i perských, o vlivu těchto dvou jazyků na jeho formaci svědčí i převzaté gramatické konstrukce.

Integrace do němčiny

Slova převzatá z jiných jazyků nebudí zájem pouze významem, původem, způsobem jakým do slovní zásoby dospěla, ale také tím, jak moc se (ne)přizpůsobují hláskové stavbě a gramatice.

a) Hlávky a písemný zápis

Zvláště nápadná jsou ta, která ve své skladbě zachovávají znaky a hlávky neobsažené v systému nového jazyka (*Boğaz*). Jsou tak nahrazovány těmi, které jsou k dispozici. Hlávka ğ (takzvané měkké g) je tak prepisována jako g (*Aga, Agirlik*) nebo gh (*Agha*).¹⁵ Nezaokrouhlený zavřený zadní vokál ı se mění na i (*Selamlık, Alinlık*). Znak y v současné turecké latinské abecedě označuje konsonant čtený jako české j, jako j se také zapisuje v němčině (*bamya – Bamja*) U *bey* variují způsoby psaní (*Beg, Bey, Bei, Atabek*), vedle *Joghurt/Jogurt* byla dle staršího pravopisu přípustná i verze *Yoghurt*, y zůstává i u *Ayan*. Znak ş pak je vyjádřen obvykle sch (*paşalık - Paschalik, baş - Basch*), ç tsch (*çorba- Tschorba*) c (v češtině odpovídající dž) pak dsch (*baltacı – Baltadschi*). V je zachyceno jako w (*divan- Diwan, liva-Liwa*), na základě stejné výslovnosti, baklava se píše jako Baklava, v se však v turečtině nevyslovuje se jako f (tak jak je pravidlem u německých domácích slov). Ke změně znělosti dochází mezi b a p (*ikbal – Ikpál, kebab – Kebab*) nebo s a (*karagöz – Karagös*). Způsoby zápisu často kolísají, kromě výše zmíněných i v zápisu vokálů¹⁶, případně dochází (nebo nedochází) ke zdvojení hlásek (*Aga/Agha, Altun/Altin, Atabeg/Atabek, Bairam/Beiram, Basch/Baschi, Baschmaklık/Baschmalik, Beg/Bei, Beglik/Beilik, Efendi/Effendi, Fes/Fez, Ghasi/Gazi, Kalpak/Kolpak, Kapudschi/Kapudschy, Kapudschibaschi/Kapydschybaschy, Kelek/Kellek, Kula/Kulla, Kulija/Küliye, Medrese/Medresse, Bascha/Pascha, Pilau/Pilaw/Pilaf/Pilav, Sorbet/Sorbett/Scherbett.*)

b) Slovní druhy

Za slovní druhy obsahující výraznější podíl cizích jsou považována substantiva, adjektiva a slovesa. Slova tureckého původu patří mezi substantiva, ostatní slovní druhy z nich mohou vznikat na základě slovtvorby (sloveso *dolmetschen* od *Dolmetsch*).

c) Přiřazení ke gramatickému rodu

¹⁵ Zde je shoda s původní tureckou výslovností.

¹⁶ Volbu vokálu může komplikovat i skutečnost, že pro turečtinu bylo do roku 1928 užíváno arabské písmo, které neumožňuje většinu tureckých vokálů zapsat.

Turecká substantiva narozdíl od těch německých neznají kategorii gramatického rodu (a často nevyjadřují ani přiřazení k přirozenému rodu).¹⁷ Klasifikace turcismů v němčině podle gramatického rodu (M, F, N) by šla zobrazit asi následovně:

M	Aga/Agha, Alemdar, Altun/Altin, Atabeg/Atabek, Beg/Bei/Bey, Beglerbeg, Darebeg/Darebei, Baba, Bairak, Baliktschi, Baltadschi, Barat, Basch/Baschi, Baschlik, Baschmaklik/Baschmalik, Bedidlik, Boğaz, Defterdar, Derwisch, Diwan, Dolman, Döner, Efendi/Efendi, Emin, Ferman, Fes/Fez, Ghasi, Giaur, Hamam, Harem, Hissar, Hissarlik, Hodscha, Janitschar, Jaschmak, Jastik/Yastik, Jatagan, Jirmilik, Kaftan, Kaik/Kajik, Kalpak/Kolpak, Kantschu, Kapudschi, Karaburan Karagös, Kaval, Kaviar, Kebab, Kelim/Kilim, Khedive, Komitadschi, Konak, Kurus, Kuvasz, Lala, Mudir, Pallasch, Para, Bascha/Pascha, Pilau/Pilaw/Pilaf/Pilav, Raki, Ramasan, Sandschak, Schakal, Schalwar, Selamlik, Spahi, Tefsir, Tepe, Timar, Tschauš, Tschibuk, Tugh, Tulipan, Tulum, Turban, Ulan, Wekil	der, das, (die) Joghurt	der, das Irade
N	Affion, Agirlik, Arpalik, Baklava, Bamja, Beglik/Beilik, Dolm tari Harai, Kafess, Kapu, Kelek/Kellek, Mangal, Minarett, Paschal Sandal, Saray		der, das Sorbet/ Sorbett/ Scherbett
F	Alma, Azala, Baschtarde, Bergamotte, Hanum, Ikpál, Kadine, Karbatsche, Kula/Kulla, Kulija/Küliye, Liwa, Medrese/Medresse, Saz, Tschorba, Tughra, Tulipane, Tulpe, Türbe, Wallide		die, das Köfte

Otázkou zůstává, na základě jakých principů toto přiřazení probíhá. Základní motivací pro přiřazení rodu cizím slovům z jazyků, které rod nemají, je významová podobnost s určitým německým slovem podobného významu, často obecnějšího (Eisenberg 2011:229), srov. např. *die Metro* podle *die U-Bahn*, *der Cancan* podle *der Tanz* (Berglová 2002:12). I ve slovníku se u slov tureckého původu objevují německá substantiva, která se s nimi v rodu shodují, a tak můžeme uvažovat o motivaci *das Affion* jako *das Opium*, *das Agirlik* jako *das Hofgeschenk*, *das Entari* jako *das Gewand*, *der Baba* jako *der Vater*, *das Baklava* jako *das Blätterteiggebäck*, *die Baschtarde* jako *die Galeere* atd. U některých by se dala volba rodu odůvodnit spíše jako orientace podle rodu přirozeného, a tak je *der Alemdar*, *der Aga*, *der Beg*, *der Defterdar*, *der*

¹⁷ Turecké *mudir* může označovat stejně ředitele jako ředitelku. O koho se jedná, lze specifikovat pomocí spojení se slovy jako *bey* (*mudir bey* = pan ředitel) nebo *hanım* (*mudir hanım* = paní ředitelka), u jiných slov vychází ze samotného významu (*kadin* žena, *adam* muž, *baba* otec, *anne* matka), u slov přejatých z arabštiny nebo evropských jazyků existují i formy pro obě pohlaví (*prens* a *prensēs*), ze slovanských jazyků byla převzata i přípona pro ženský rod. Slovo bohyně (*tanrıça*) tak bylo utvořeno analogicky ke dvojici *kral* – *kraliçe*. (Kučera 2014:36)

Derwisch, der Dolmetsch, der Janitschar atd., ale *die Kadine, die Wallide, die Ikpai, die Hanum*. Slova ze stejné významové skupiny se také mohou v němčině příklánět ke stejnému gramatickému rodu (třebaže ne bez výjimek): tak například jména lodí jsou feminina (*die Baschtarde*), stejně tak jména květin a stromů (*die Bergamotte*), *Karaburan* je jako *der Wind* rodu mužského, stejně jako alkoholické nápoje (*der Raki, der Sorbet*) a názvy měsíců (*der Ramasan*). Dalším způsobem motivace je souvislost mezi rodem a formou slova. Substantiva končící na *-e* jsou tak často (nejedná-li se například o slabě skloňované maskulinum) rodu ženského (*die Baschtarde, die Bergamotte, die Karbatsche, die Köfte, Küliye, die Medrese, die Türbe, die Tulipane*). Cizího slova zakončená na *-ett*, např. *Sorbett, Minarett*, jsou neutra. U některých substantiv rod kolísá (*die/das Köfte, der/das Irade, der/das Sorbet, der/das Joghurt*, jako *die Joghurt* slouží označení jogurtu ředěného vodou, tj. jogurtového mléka podle *die Milch*). Nápadné se může zdát, že mezi turcismy převládají maskulina. Maskulinum však bývá považováno za základní bezpříznakovou formu substantiva (Eisenberg 2011:230). K rodu nemusí být přiřazena jména pomnožná (*Alinlik, Arbigassi, Ayan, Esnafti, Gedekli*).

d) Tvorba plurálu

Kromě přiřazení vyžaduje užívání většiny substantiv také vytvoření formy množného čísla. Toto se netýká typů pluralia tantum (*Alinlik, Arbigassi, Ayan, Esnafti, Gedekli*) a singularia tantum (*Pilau, Harai, Baba, Azala, Affion, Tughra, Tschorba*). Základní způsoby tvorby plurálu německých slov by šlo popsat následovně¹⁸

způsob tvoření	příklad	
-e	Tag – Tage	<ul style="list-style-type: none"> • některá maskulina • jednoslabičná neutra a neutra s předponami ge- a ver • jednoslabičná feminina • slova končící na -ling, -nis, -ar, -at, -eur
	Ball – Bälle	
-(e)n	Bote – Boten	<ul style="list-style-type: none"> • většina feminin • slabě deklinovaná maskulina a několik dalších
-	Koffer – Koffer	<ul style="list-style-type: none"> • maskulina končící na -el, -en, -er • neutra končící na -el, -en, -e, -chen, -lein, -sel
	Vogel – Vögel	
-er	Kind – Kinder	<ul style="list-style-type: none"> • některá jednoslabičná maskulina a neutra
	Haus – Häuser	
-s	Park-Parks	<ul style="list-style-type: none"> • cizí slova především z angličtiny, francouzštiny • substantiva končící na vokál (kromě -e) • zkratky a zkratková slova • některá slova týkající se námořnictví a meteorologie

Jednotlivé způsoby tvoření plurálu pak volí slova tureckého původu takto:

¹⁸Podle Helbig/Buscha 2001:214-217, zjednodušeně, neuvádím výjimky.

Pomocí *-(e)n* tvoří plurál feminina (*Baschtarde, Bergamotte, Kadine, Karbatsche, Medrese, Tulpe, Tulipane, Türbe*) a slabě skloňovaná maskulina (*Janitschar, Ulan, Khedive*) a také maskulinum *Irade*, které však je v singuláru skloňováno silně. Mezi femininy tvoří výjimku slovo *Saz*, u nějž GFW uvádí plurál *Saze*. Připojením *-e* tvoří množné číslo některá maskulina (*Alemdar, Defterdar, Derwisch, Diwan, Dolman, Dolmetsch, Emin, Hissar, Jatagan, Kaftan, Karagös, Kaviar, Konak, Mudir, Pallasch, Schakal, Timar, Tulipan, Turban*) a neutrum *Kafess*. Maskulinum *Fes (Fez)* má v množném čísle jak formu *Fese* tak *Fez*. K druhé možnosti (zachování formy jednotného čísla pro plurál) se přiklání také substantiva *Baliktshi, Döner, Köfte, Kurus, Kuvasz, Para* a *Tulum*. U maskulin *Tepe* a *Tschauch* je kromě toho možná také tvorba plurálu pomocí *-s*. Z výše zmíněných je plurál tvořený *-s* možný také u (*Dare*)*Bei/Bey, Kaik/Kajik, Minarett* a *Paschalik*, u kterých však je možné také tvoření s *-e*. K *s*-flexi se řadí také:

- I. Maskulina *Aga, Altun, Bairak, Atabeg/Atabek, (Dare, Begler)beg, Bairam, Baltadschi, Barat, Baschmalik, Bedidlik, Beglik, Dönerkebab, Efendi, Giaur, Hamam, Hissarlik, Hoscha, Jaschmak, Jastik, Jirmilik, Kantschu, Kapudschi/Kapydschy, Kaval, Komitadschi, Lala, Pascha, Raki, Sandschak, Schalwar, Selamlik, Spahi, Tefsir, Tschibuk, Tugh*
- II. Feminina *Alma, Chilat Liwa, Wallide*
- III. Neutra *Agirlik, Arpalik, Bamja, Entari, Kelek, Kapu, Mangal, Sandal, Saray*
- IV. *Joghurt, Sorbet*

Tento typ je vhodný pro slova, která lpí na zachování formy, snadném rozpoznání (i v plurálu), proto je označován jako *Transparenzplural* (Eisenberg 2011: 227).

Ještě je třeba zmínit jeden způsob tvoření plurálu, při kterém dochází i ke změně samotného kmene slova (*Wekil – Wukela, Ikpai – Ikpali*).

e) Deklinace v singuláru

Zatímco potřeba tvoření plurálu se týkala substantiv všech rodů stejným způsobem, deklinace v singuláru u jednotlivých rodů se týká odlišně. Na podstatných jménech ženského rodu není v současné němčině pád obvykle značen.¹⁹ Jinak je tomu u maskulin a neuter, u kterých je vyznačen koncovkou genitiv, u slabě skloňovaných maskulin (z tureckých *Timariot, Janitschar* a *Ulan*) i dativ a akuzativ. *Khedive* kolísá mezi slabou a silnou deklinací, formy singulárů mohou tedy vypadat takto:

	slabá deklinace	silná deklinace
--	-----------------	-----------------

¹⁹ Ustálená spojení konzervují starší flexi, srov. *aus dem besten Hause, im Jahre auf der Erden*, která se uchovala dodnes v ustálených spojeních.

nominativ	der Khedive	der Khedive
genitiv	des Khediven	des Khedives
dativ	dem Khediven	dem Khedive
akuzativ	den Khediven	den Khedive

A. Počet maskulin skloňovaných slabě je významně navyšován právě slovy cizího původu, především francouzského, zatímco u slov domácích původu dochází i k přechodu od slabé flexe k silné. Typické slabě deklinované slovo označuje živou (často lidskou) bytost. Ovšem i neživotná podstatná jména mohou být deklinována slabě (Automat). Pokud jde o ostatní znaky, odlišujeme prototypy dva:

- I. Končící na redukovaný vokál -e s přízvukem na penultimě, například Matrose
- II. Končící na konsonant s přízvukem na ultimě, například Karnevalist

Khedive by bylo možno přiřadit k prvnímu typu, *Janitschar*, *Timariot* a *Ulan* k druhému.

B. Silně skloňovaná maskulina a neutra domácího původu tvoří genitiv obvykle pomocí koncovky *-(e)s*, u slov cizího původu *-s* převládá (nebo je genitiv omezen na ně), také dochází k nevyznačení genitivu, případně je možná jak koncovka *-s* tak forma bez koncovky. Tomu by odpovídalo i následující zobrazení tvorby genitivu u slov tureckého původu:

	-s	-	-/s	-/-es	-s/-es
M	Aga, Alemdar, Bairak, Baltadschi, Barat, Basch, Baschmalik, Bedidlik, Beglerbeg , Bey, Defterdar, Diwan, Dolman, Döner, Efendi, Emin, Ferman, Giaur, Harem, Hissar, Hissarlik, Irade, Jatagan, Jirmilik, Kaftan, Kaik, Kalpak, Kantschu, Kapudschi, Kapudschibaschi, Karaburan, Karagös, Kaval, Kaviar, Komitadschi, Konak, Kuvasz, Lala, Mudir, Pascha, Pilau Sandschak, Schakal, Selamlik, Sorbet, Spahi, Tefsir, Timar, Tschibuk, Tugh, Turban, Joghurt	Balikttschi, Gazi, Harrem, Para, Tschausch, Kurus	Altun Bairam, Ramasan, Hamam, Atabeg, Beg, Boğaz, Darebeg, Hodscha, Jaschmak, Jastik Kebab, Kelim, Raki, Schalwar, Tepe, Tulum, Wekil	Fez	Derwisch, Dolmetsch, Pallasch, Tulipan, Sorbett
N	Affion, Agirlik, Arpalik, Baklava, Bamja, Beg-lik/Beilik, Irade, Kelek, Mangal, Minarett, Paschalik, Sandal, Sa-ray, Sorbet, Joghurt	Harai, Kafess, Kapu,	Dolma, Entari, Köfte, Bamja		

Slova domácího původu tvoří genitiv obvykle pomocí koncovky *-(e)s*, u slov cizího původu *-s* převládá (nebo je genitiv omezen na ně), také dochází k nevyznačení genitivu, případně je možná jak koncovka *-s*, tak forma bez koncovky.

Slovotvorba

Před samotným závěrem je ještě třeba zmínit, jak pomocí přejatých slov je jazyk obohacován pomocí slovotvorby. Jedná se především o determinativní kompozita, v nichž jsou turcismy determinující částí: *Diwan* (*Diwandecke*, *Diwankissen*), *Tulpe* (*Tulpenbeet*, *Telpenfeld*, *Tulpenzwiebel*, *Tulpenzucht*), *Harem* (*Haremsfrau*, *Haremswächter*), *Bergamotte* (*Bergamottöl*, *Bergamottelikör*), *Kelim* (*Kelimstich*), *Janitschar* (*Janitscharenmusik*).

Díky podstatnému jménu *Dolmetsch* je jako slovotvorný způsob zastoupena konverze, derivace i kompozice. Vzniká tak sloveso *dolmetschen*, podstatné jméno *Dolmetscher* (z něj poté *Dolmetscherin*, *Dolmetscherausbildung*, *Dolmetscherdiplom*).

Z hlediska němčiny není příliš podstatné, zda se jedná o produkt slovotvorby již v turečtině, třebaže je takových slov mnoho, například vytvořených pomocí přípony *-lik* (*Paschalik*, *Agirlik*), která vyjadřuje, že něco slouží nějakému účelu, k něčemu patří nebo příponou *-ci*, která označuje osobu, která něco dělá jako zaměstnání, patří k určitému náboženství, myšlenkovému proudu, *Baltadschi – baltacı*, *Balikttschi- balıkçı*)²⁰

Závěr

Z více než sta slov tureckého původu nalezených v GFW by bylo možno popsat typický turcismus v němčině; bylo by jím silně skloňované maskulinum tvořící plurál pomocí *-s* a vykazující význam spojený s Osmanskou říší.

Turcismy jsou slova převážně spojená s osmanskými a tureckými reáliemi, která se dají dále v některých případech (*Harem*, *Pascha*) užít přeneseně. Ve slovnících mohou údaje o jejich původu kolísat, především pokud jde o odlišení od slov arabských a perských. Písemná podoba má u některých více variant, od původního tureckého slova se slovo německé může odlišovat znělostí nebo musí nahrazovat znaky turecké abecedy za německé (*ş- sch* apod.). Všechna slova z této skupiny jsou substantiva. Pomocí slovotvorby na jejich základě kromě dalších substantiv (obvykle determinativních kompozit) vznikají i slova dalších slovních druhů. Převládá u nich

²⁰ Obě přípony se řídí takzvanou velkou vokální harmonií, mohou se tedy podle posledního vokálu ve slově objevovat v podobách *-lık,-lik*, *luk*, *-lük* a *cı*, *ci*, *cu*, *cü*. Druhá podléhá také konsonantní harmonii, a proto jsou možné také tvary *çı*, *çi*, *çu*, *çü*.

tvorba plurálu pomocí *-s*, ale zastoupeny jsou i ostatní typy. Genitiv singulár u maskulin a neuter je tvořen především koncovkou *-s*, objevuje se i varianta bez koncovky, tři z evidovaných maskulin jsou skloňována slabě. Tvorba genitivu i nominativu plurálu se vyznačuje častějším výskytem více možných variant.

K podrobnějšímu popisu vybrané skupiny slov a ověření dosavadního by mohla přispět práce s dalšími etymologickými slovníky, bližší zkoumání jednotlivých slov, jejich nalezení v textech pomocí korpusů (u těch, které v nich lze najít) nebo hledání v takových textech, kde bude jejich výskyt pravděpodobný (cestopisy, historické práce o Osmanské říši, dobrodružné a historické romány...).

Literatura

Slovníky:

Das große Fremdwörterbuch, Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter, 2, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag, 2 000.

Das Fremdwörterbuch (online), <http://fremdworterbuchbung.deacademic.com/>, cit. 2016-7-13.

Duden Online Wörterbuch (online) www.duden.de, cit.2016-7-13

PFEIFFER, Wolfgang: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 2. vyd. Berlín: Akademie-Verlag, 1993. Cit. dle www.dwds.de 2016-7-13.

Vědecká literatura:

BERGLOVÁ, Eva/FORMÁNKOVÁ, Eva/MAŠEK, Miroslav (2002): Moderní gramatika němčiny. Plzeň: Nakladatelství Fraus.

EISENBERG, Peter (2011): Das Fremdwort im Deutschen. Berlin: De Gruyter.

EISENBERG, Peter (2000): Die grammatische Integration von Fremdwörtern. In: Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz, IDS-Jahrbuch.

FALTUSOVÁ, Gabriela (2014): Mezinárodní migrace z Turecka do Spolkové republiky Německo, Brno:Mendelova univerzita v Brně, (bakalářská práce) <https://is.mendelu.cz/lide/clovek.pl?zalozka=13;id=795;studium=58535>, cit. 2016-7-13

HELBIG, Gerhard/BUSCHA, Joachim (2001):Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin/München: Langenscheidt.

HELLER, Klaus (1966): Das Fremdwort in der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

KREISER, Klaus/ NEUMANN, Christoph K. (2010): Dějiny Turecka. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KÖPCKE, Klaus Michael (1995): Die Klassifikation der schwachen Maskulina in der deutschen Gegenwartssprache V: Zeitschrift für Sprachwissenschaft 14, 159-180.

KUČERA, Petr (2014): Podrobná gramatika turečtiny,1, Brno: Lingea s.r.o.

MAY, Karl (1952): Die Menschenjäger, Bamberg: Karl-May-Verlag.

SCHIPPAN, Thea (2002): Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 261–269.

*Markéta Frejlichová
Ústav germánských studií FF UK*

|

III.

Didaktika

DIDAKTIKA A ŽÁKOVSKÝ JAZYK V MAGISTERSKÝCH PRACÍCH A ÚAJD

TOMÁŠ GRÁF – MARIE VACHKOVÁ

Didaktika výuky cizích jazyků by měla být s ohledem na tradici Kruhu moderních filologů zřetelněji v centru jeho činnosti. Potřebu orientovat se v novém výzkumu a udržet krok s moderními přístupy vynikajících evropských pracovišť – to jsou aktuální cíle metodiků zabývajících se drtivou většinou jazyků vyučovaných na FF. Daří se to především na pražské anglistice, a proto chceme pro začátek čtenáře informovat o nejvydařenějších magisterských pracích, z nichž řada dostala mimořádné ocenění. Všechny vznikly pod vedením autora tohoto přehledu. Tematicky je lze zařadit do dvou celků: Didaktiku a žákovský jazyk.

Blanka Synková (2014): Language and content integration models in ELT, 93 str.

Práce z oblasti výuky anglického jazyka se zabývá problematikou integrace jazyka a obsahu v širokém smyslu. Pojednává tedy nejen o CLILu (Content and Language Integrated Learning), ale i jiných modelech výuky angličtiny založené na obsahu, zejména ESP (English for Specific Purposes), EAP (English for Academic Purposes) a EMI (English-medium Instruction). V teoretické kapitole jsou tyto modely popsány z hlediska historie, typických rysů, učitelů, studentů, jakož i kladů a záporů. V empirické části se práce zaměřuje na současnou praxi integrace angličtiny a obsahu na českých gymnáziích. Základem výzkumu jsou případové studie pěti učitelů, kteří učí různé předměty spadající do této kategorie.

V přípravném výzkumu autorka zjišťovala, jaké předměty tohoto typu nabízejí gymnázia v Praze; nejčastěji se jedná o povinně volitelné semináře. Výsledky výzkumu naznačují, že integrace jazyka a obsahu v rámci povinně volitelných seminářů je v současnosti poměrně častou praxí, byť mnohdy neuvědomělou. Učitelé často postupují spíše na základě své intuice než odborných poznatků z oblasti integrace jazyka a obsahu. Obecně se zdá, že se v těchto seminářích klade větší důraz na obsahovou než na jazykovou složku. Výuka angličtiny založená na obsahu může být pro studenty přínosná tím, že se naučí používat jazyk v určité oblasti, naučí se pracovat s původními materiály v angličtině a zlepši si studijní dovednosti, včetně čtenářské gramotnosti. V případě povinně volitelných seminářů je pravděpodobné, že se vše bude odehrávat na pozadí obsahu, který studenty zajímá. Mezi hlavní nedostatky současné praxe na gymnáziích patří omezené znalosti teorie didaktiky cizích jazyků u učitelů, nezáměr vedení školy a nedostatek spolupráce mezi učiteli.

Anna Jirásková (2015): Teaching bilingual adolescents for whom English is a heritage language or who have lived in an Anglophone country, and who are studying in Czech secondary school. English classrooms: the students' perspective, 94 str., přílohy

Práce se zabývá otázkami spojenými s výukou angličtiny na českých středních školách v případě studentů s anglofonním rodičem a studentů, kteří pobývali v anglofonní zemi. Cílem práce je prozkoumat zkušenosti a pocity těchto studentů z výuky angličtiny jako cizího jazyka, jejich silné stránky a slabiny v angličtině, jejich postoje ke studiu angličtiny z hlediska motivace a případných obav, jakož i jejich přání ohledně jazykové výuky. Zmíněné otázky jsou zkoumány z pohledu samotných studentů. Teoretická část podává přehled literatury o jazykové výuce dětí rodilých mluvčích a důsledcích zkušenosti s pobytem v zahraničí pro učení. Je také doplněna o diskusi diferencované výuky a výuky jazyků pro mimořádně nadané, což jsou dvě oblasti, které mohou být užitečné při řešení problémů spojených s jazykovou výukou cílové skupiny. Empirická část je kvalitativní a spočívá v analýze podrobných polostrukturovaných rozhovorů se třemi účastníky, studenty pražského gymnázia. Jsou osvětleny souvislosti mezi životními zkušenostmi studentů, jejich obecnými představami o učení jazyků a jejich názory na to, jak má vypadat efektivní jazyková výuka.

Jana Vognarová (2016): Current trends in teaching listening, 101 str., přílohy

Práce se zabývá současnými trendy ve výuce poslechu, tak jak jsou prezentovány v řadě článků publikovaných v různých žurnálech a především v knize Johna Fielda: *Listening in the Language Classroom*, který prosazuje přístup orientovaný na proces. Cílem práce je zjistit, zda se tato nová metodologická doporučení dostávají do běžné praxe v učebnách pomocí analýzy několika často používaných jazykových učebnic. Přístup k výuce poslechu se vyvíjel jako součást metod používaných pro výuku cizích jazyků po mnoho let a postupoval od jazykové schopnosti naprosto přehlížené přes schopnost spíše opomíjenou až do dnešní pozice, kdy způsobuje vážné problémy řadě studentů; ti si stěžují na to, že mluvčí na nahrávkách mluví příliš rychle nebo že nerozumí každému jednotlivému slovu. Často se také stává, že se studentům podaří zvládnout poslech v rámci jazykových učeben, naučí se poradit si s typickými poslechovými cvičeními a rozumět svým učitelům a spolužákům, ale když jsou pak konfrontováni s poslechem v běžném životě mimo učebnu, často mají pocit, že narazili do zdi, kterou nejsou schopni překonat. Praktická část práce je založena na analýze poslechových cvičení v prvních a nejnovějších edicích několika běžně používaných učebnic a představuje detailní typologii těchto cvičení, která vychází z reakce požadované po studentech, a která byla sestavena pro potřeby této práce. Za typologií následuje detailnější typologické porovnání jednotlivých učebnic, v němž autorka uvádí procentuální zastoupení jednotlivých typů cvičení a hodnotí změny v těch nejčastěji uplatňovaných typech cvičení mezi starou a novou edicí. Analýza učitelských knih je použita jako základ pro metodologické porovnání hlavních tendencí v každé učebnicové řadě, ale také mezi starší a novou edicí. Závěrečná část pak poskytuje přehled typů cvičení zaměřených na výslovnost, a to na základě toho, zda se orientují na slova v izolaci či na charakteristické jevy ve vázání slov. Všechny tyto informace dovolují autorce dojít k několika závěrům a popsat typologii poslechových cvičení v aktuálních učebnicích. Autorka dále vyhodnotuje jako nedostatečnou a nesystematickou metodologickou podporu učitelských knih, která se orientuje více na učitele než na žáky, a vyvozuje, že zatímco knihy proklamují důraz na výuku poslechu či zvyšují počet poslechových cvičení, bude pravděpodobně ještě nějakou dobu trvat, než si efektivnější a praktičtější program výuky poslechu najde cestu do učebnic a začne vychovávat studenty, kteří budou poslech zvládat mnohem efektivněji.

Lucie Masopustová (2016): The role of metalanguage in ELT, 106 str., přílohy

Práce se zabývá problematikou role metajazyka a metalingvistické terminologie ve výuce angličtiny jako cizího jazyka na českých gymnáziích. Na koncept metajazyka a

metalingvistické terminologie je v práci nahlíženo jako na jeden z možných nástrojů pro studium a výuku anglické gramatiky. Teoretická část práce se zaměřuje mimo jiné na výhody a nevýhody použití metajazyka a terminologie ve výuce, a dále se zabývá tím, za jakých podmínek je vhodné metajazyk použít, tj. které proměnné mohou vstoupit do procesu výuky. Tato část práce také poskytuje přehled vybraných přístupů k výuce anglické gramatiky v souvislosti s použitím metajazyka a jeho terminologie v těchto přístupech, a zároveň shrnuje poznatky získané ze studií zabývajících se znalostí metalingvistické terminologie u studentů a u učitelů. Empirická část práce je založena na dotazníkovém šetření, které bylo provedeno mezi studenty a učiteli na českých gymnáziích. Výzkum je zaměřen na několik oblastí, kterými jsou a. postoje a přesvědčení studentů a učitelů o studiu a výuce anglického jazyka a anglické gramatiky, b. přístup studentů a učitelů k metalingvistické terminologii, c. studenti a jejich znalost této terminologie, d. učitelé a jejich povědomí o metalingvistické znalosti studentů, včetně e. použití této terminologie učiteli v praxi. Hlavním cílem výzkumu je vypořádat, zdali existují podobnosti či rozdíly v odpovědích studentů a učitelů, zároveň prozkoumat případné problematické aspekty výsledků dotazníkového šetření a navrhnout možná řešení těchto problémů.

Simona Zvěřinová (2016): N-grams in the speech of Czech and native speakers of English, 71 str., přílohy

Práce se zabývá analýzou opakovaných slovních spojení v projevu pokročilých českých mluvčích angličtiny a rodilých mluvčích angličtiny. Data využitá v analýze jsou čerpána ze dvou korpusů, žákovského korpusu LINDSEI a korpusu rodilých mluvčích LOCNEC. Cílem práce je porovnat dvě skupiny mluvčích, odhalit rozdíly mezi jejich užíváním opakovaných slovních spojení a porovnat výsledky s předešlými pracemi zahrnujícími výzkum mluvčích jiných jazyků. Kvantitativní analýza je provedena na vzorku 50 mluvčích z každého korpusu a frekvenční data jsou užita k porovnání mluvčích na základě toho, kolik typů slovních spojení užívají a jak často. Kvalitativní analýza je provedena na menším vzorku 15 mluvčích z každého korpusu a určuje funkční rozdíly. Během analýzy jsou určeny čtyři kategorie slovních spojení. V závěru jsou kvantitativní i kvalitativní výsledky porovnány s předešlým výzkumem mluvčích jiných jazyků.

*PhDr. Tomáš Gráf, Ph.D.
Ústav anglického jazyka a didaktiky FF UK*

*doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.
Ústav germánských studií FF UK*

IV. Zprávy

INNSBRUCKÁ KONFERENCE LEKO

ZORA OBSTOVÁ – MARIE VACHKOVÁ

Ve dnech 11. až 13. února 2016 se v rakouském Innsbrucku konala mezinárodní konference LEKO – *Lexemkombinationen und typisierte Rede im mehrsprachigen Kontext (Kombinace lexémů a typizovaná řeč ve vícejazyčném kontextu)*. Jejími innsbruckými pořadateli byl *Institut für Romanistik (Philologisch-kulturwissenschaftliche Fakultät)* a *Institut für Fachdidaktik / Bereich Didaktik der Sprachen (School of Education)*; na přípravě akce se podílela se také autonomní provincie Bolzano, konkrétně *Institut für Fachkommunikation und Mehrsprachigkeit der Europäischen Akademie Bozen (EURAC)*.

Christine Konecny, Erica Autelli (Univerzita Innsbruck), Andrea Abel a Lorenzo Zanasi (EURAC) se zhostili organizace za vydatné pomoci studentského týmu, který absolvoval v rámci studia projektový seminář *Praxisorientierte Lehrveranstaltung zu romanischen Kulturräumen: Planung, Organisation und Durchführung einer internationalen wissenschaftlichen Tagung*. Nápad to byl jistě inspirativní: angažovanost studujících přispěla ke zdárnému průběhu a příjemné atmosféře celé akce, zvláště pak když se s tyrolskou bezprostředností také představili všem účastníkům konference a přiblížili účastníkům průběh příprav formou zábavného pásma.

Kromě italštiny a němčiny zazněla v referátech a přednáškách i angličtina a španělština, francouzština byla zastoupena jen okrajově.

Úvodní plenární přednáška profesorky Sabine E. KOESTERS GENSINI *Wenn ein Übersetzer in einer Winternacht...* reflektovala německé překlady italského spisovatele Itala Calvina a zaměřila se na frazeologii v jeho textech, resp. didaktickou stránku frazeologie a roli frazémů ve studijních slovnících.

Další plenární přednášky pak tvořily předěl čtvrtěčního a pátečního jednání. Jmenujme alespoň jejich autory a témata: Carla MARELLO promluvila na téma *Usi fraseologici di apprendenti di italiano L2 e di italofoeni. Routine e collocazioni nome-verbo / verbo-nome a partire dagli stessi stimoli iconici nei corpora VALICO e VINCA*. Následovala prezentace dokončeného projektu, jehož řešitelky Andrea ABEL a Christine KONECNY se zaměřily na *Formelhafte Sequenzen im LeKo-Lernerkorpus: Vom theoretischen Ansatz zur Ergebnisauswertung*. Sobotní plenární přednášky proslovili Giovanni ROVERE, který se věnoval tématu *Zum Verhältnis von Syntagmatik und Valenz am Beispiel italienischer Handlungsverben*, a Lorenzo ZANASI a Erica AUTELLI, kteří představili další část zmíněného projektu LeKo v příspěvku *Dal corpus LeKo ai materiali d'insegnamento: per una fraseodidattica corpus-based*.

Z germanistického hlediska lze ocenit snad nejvíce příspěvky zaměřené kontrastivně a didakticky. Jak to obvykle bývá, relativně vysoký počet účastníků a tím i krátký čas pro referáty probíhající každý den ve dvou sekcích způsobily, že nebylo možno si vyslechnout vše. Netřeba ale klesat na mysli: pečlivě připravená kniha abstraktů s výběrovou bibliografií ke každému příspěvku poskytne dobrou orientaci a můžeme doufat, že celá řada příspěvků vyjde i tiskem.

I když rozsah témat byl široký, neprobrala se mnohá další, neméně významná. Větší podíl by si byl jistě zasloužil komplex otázek zcela zásadního rázu, spjatý s korpusovým výzkumem kolokací a různých softwarových nástrojů, jichž se v současnosti používá. Na většině příspěvků pak bylo patrné bohužel to, co známe i z domácích setkání: korpus stále slouží pro mnoho lingvistů jako zdroj dokladů, které můžeme statisticky vyhodnocovat, stále ho však nepovažujeme za svébytný komplikovaný organizmus, jehož interní vztahy nám proto zůstávají skryty.

Úspěch konference snad bude motivovat účastníky k tomu, aby se k tematice lexikálních kombinací brzy uspořádala další podobná akce.

PhDr. Zora Obstová, Ph.D.

Ústav románských studií FF UK

doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.

**„INTERPUNKTION IM SPANNUNGSFELD ZWISCHEN NORM UND
STILISTISCHER FREIHEIT. LITERATURWISSENSCHAFTLICHE,
SPRACHDIDAKTISCHE UND LINGUISTISCHE PERSPEKTIVEN“
AN DER UNIVERSITÄT KASSEL**

REINHARD KRAPP

Die Frage nach der stilistischen Freiheit im Bereich der Interpunktion und der Wirkung des Einsatzes von Interpunktionszeichen als stilistische Mittel, nach der Gebundenheit der Zeichensetzung an grammatische Beschränkungen und Textsorten- und Gattungstraditionen, nach dem Zusammenhang zwischen dem Erwerb von Textsortenkompetenz und Interpunktion, nach dem kommunikativ-pragmatischen Rahmen als den Autor in seiner Entscheidungsfreiheit beeinflussender Größe, nach der wechselseitigen Beeinflussung von Interpunktionszeichen als Teile funktionaler Klassen, nach den Unterschieden im stilistischen Bereich der Zeichensetzung zwischen dem Deutschen und anderen Sprachen und nach dem Norm- und Varianzbewusstsein von Schülern und Schülerinnen und dessen Entwicklung stand vom 17.–19. September 2015 im Mittelpunkt einer interdisziplinären Nachwuchstagung, die im Rahmen des „Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Promotionskollegs (GeKKo)“ an der Universität Kassel stattfand. Die Organisatoren der Tagung, im Besonderen **Miriam Langlotz** und **Katharina Siedschlag**, hatten ein vielfältiges Programm mit insgesamt 13 Vorträgen und **Trudel Meisenburg**, **Peter Gallmann** und **Paul Rössler** als Plenarreferenten zusammengestellt.

Trudel Meisenburg (Romanische Sprachwissenschaft/Osnabrück) skizzierte die Entwicklung der Interpunktion in der Romania. Sie legte ihrem Überblick als Hauptaufgaben der Interpunktion zugrunde, grammatische und pragmatische Strukturen zu markieren, die im *code écrit* als Lesehilfen für stilles und lautes Lesen dienen. Diesen Strukturen liegen, bedingt durch die enge Verzahnung von syntaktischer, semantischer und prosodischer Gliederung, einzelsprachlich gebundene, syntaktische Gestaltungsprinzipien zugrunde. Dass bei diesen Strukturen immer verschiedene Ebenen (Text-, Satz- und Wortebene) miteinander verzahnt sind, wies sie an exemplarischen Beispielen für die Sprachen der Romania nach, die sie in chronologischer Folge (Antike, Mittelalter, Frühe Neuzeit) präsentierte. Als Ergebnis ihrer Darstellung hielt sie fest, dass sich die Möglichkeiten zur Verdeutlichung syntaktischer Strukturen auf allen Ebenen durch eine Potenzierung der Mittel im Rahmen der Etablierung des *code écrit* als Distanzsprache erweitert haben: Durch eine Erweiterung des Inventars der Satzschlusszeichen (Fragezeichen, *punctus elevatus*) konnten diese als Illokutionsindikatoren gebraucht werden, durch die Nutzung typografischer Mittel (Farbe, Ausrückung u.a.) wurden Hierarchien in der Textstruktur abgebildet und bestimmte syntaktische Gliederungszeichen wurden funktional auf die Kennzeichnung bestimmter Strukturen (koordinierter Einheiten) festgelegt.

Viola Stiefel (Romanische Literaturwissenschaft/Heidelberg) richtete den Blick auf die Interpunktion des *Nouveau Romancier Michel Butor*. Syntax und Interpunktion des von ihr untersuchten Romans *La Modification* erinnern zwar an die Satzbaukunst und den Duktus eines Marcel Proust, jedoch sind sie mit anderen charakteristischen Strategien des *Nouveau Roman* (z.B. die antichronologische Anordnung des Handlungsverlaufs, die durch Tempuswechsel innerhalb weniger Zeilen gekennzeichnet ist und zu einer Verunsicherung des Lesers führt) zu einem charakteristischen Stilzug verbunden. Die Veränderung innerhalb des Gebrauchs der Klasse der syntagmatischen Zeichen (Zunahme der Komplexität der Sätze gegliedert durch Semikola und Kommata) führt weg von einer Markierung von Sätzen als Informationseinheiten hin zu einer Markierung von Syntagmen und somit zu einem neuartigen, durch diese syntaktische Binnengliederung erzeugten Raumbewusstsein. Eine vollständige Abbildung dieses stilistischen Effekts auch in der deutschen Übersetzung scheiterte sowohl daran, dass sich der Übersetzer am usuellen Gebrauch der syntagmatischen Interpunktionszeichen orientierte, als auch an den eingeschränkteren Möglichkeiten im Deutschen, syntaktisch komplexe Perioden zu bilden.

Franziska Humphreys (Romanische Literaturwissenschaft/Paris) widmete sich dem physiognomischen Stellenwert der Satzzeichen in den frühen Schriften Michel Foucaults. In

seinen Essays der 1970er Jahre nutzte Foucault die Satzzeichen, um in diesem Gesicht der Sprache seinem Denken auf intime Weise Ausdruck zu verleihen. Humphreys zeigte exemplarisch auf, wie Foucault die Gliederung des syntaktischen Raums, v.a. durch Gedankenstriche und Parenthesen, mit Einklammerungen, verdichteten Sentenzen, Tautologien, dreigliedrigen Asyndeta und sich metonymisch fortschreibenden Metaphern zu Stilzügen verbindet, um auf das „être du langage“ zu verweisen. In denselben Stellen seines Werkes wie den von Humphreys herangezogenen verweist Foucault auf den Effekt dieses Stils: Die Sprache wird reduziert auf unentzifferbare, enigmatische Schrift; das „Sein der Sprache“ stellt somit die ironische Verkehrung jeden poetologischen Formulierungsanspruchs dar.

Elizabeth Bonapfel (Englische und Amerikanische Literaturwissenschaft/Berlin) verglich die Zeichensetzung in James Joyces Frühwerk mit der in *Finnegans Wake* und konnte so eine Entwicklung in Joyces Konzept der Narration feststellen. Bereits in seinem Frühwerk nutzte Joyce den Doppelpunkt, um Sätze zu komplexen Syntagmen werden zu lassen. Zusätzlich dazu markierte er direkte Reden über die Verwendung von Gedankenstrichen anstatt durch das Setzen von Anführungszeichen. In *Finnegans Wake* jedoch verwendet Joyce runde Klammern, um kommunikative Einheiten zu segmentieren. Dabei können die eingeklammerten Informations-einheiten im Vergleich zu den sie umgebenden als Handlungsanweisungen, Bewertungen, Interjektionen, Laute, Richtigstellungen, Nebenbemerkungen, Kommentare eines Ich-Erzählers, Kommentare gesprochen zu einem dialogischen Gegenüber, Einschränkungen des Gesagten, Zusätze non-verbaler Zeichen – z.B. eine Nennung der Gestik des Sprechenden – verstanden werden. An exemplarischen Textbeispielen verdeutlicht Bonapfel den stilistischen Effekt dieses Zeichen-gebrauchs: Die Markierung der Perspektive des Sprechers der jeweiligen Phrasen ist aufgehoben und der Erzähler des Haupterzählstrangs wird fortlaufend durch Kommentare von einer unbestimmten Zahl an Erzählern unterbrochen. Die so geschaffene Gleichzeitigkeit des Erzählens stellt eine Entwicklung im Bereich der Narration des Fiktiven dar.

Peter Gallmann (Deutsche Sprachwissenschaft/Jena) thematisierte erwünschte und unerwünschte Freiräume im Bereich der Interpunktion. Er geht von der Tatsache aus, dass der aktuell vorliegende Usus bei der Verwendung der Interpunktionszeichen des Deutschen durch die fortwährende Einschränkung der Verwendungsfreiheit dieser Zeichen durch Normen konstatierende Akteure einer Sprechergemeinschaft entstanden ist. Die Einschränkungen erfolgten dabei nicht willkürlich, sondern entsprechend der Bezogenheit der Interpunktionszeichen auf andere Teilbereiche des sprachlichen Systems (v.a. den syntaktischen) und als Reflex von Bewertungsprozessen: Eine Änderung z.B. dessen, was als

korrekte, funktional-angemessene und ästhetische syntaktische Konstruktionen des Deutschen galt, hatte also eine Änderung in der Gebrauchsfreiheit der Interpunktionszeichen zur Folge. Als aktuelle Entwicklungen im Deutschen hielt er folgende Erscheinungen fest: den Wandel des Apostrophs zum morphemabgrenzenden Signal; den Wandel von V1-Sätzen mit *doch* zu mit Kommata abgetrennten Nebensätzen; die Interpunktion nach der Anrede in Deutschland/Österreich gegenüber der Schweiz (regionale Varianz); die Interpunktion bei satzwertigen Infinitiven (komplexitätsbedingte Varianz); die Interpunktion bei erweiterten Infinitiven (traditionsbedingte Varianz); die Interpunktion bei Subjektinfinitiven (konzeptionsbedingte Varianz). Resümierend schlägt er vor, der negativen Bewertung, die durch das Irritationspotenzial in bestimmten Varianzbereichen entsteht, gezielt entgegenzuwirken: Bei der Segmentierung von Informationseinheiten durch Satzschlusszeichen und der interpungierten Koordination von Satzreihen könnte auf den stilistischen Effekt verwiesen werden, die Verwendung von Anführungszeichen könnte textsortengebunden und entsprechend ihrer Notwendigkeit differenzierter verdeutlicht werden, bei Infinitivgruppen erachtet er eine Änderung der Norm und eine damit einhergehende Varianzminderung als sinnvoll.

Niklas Schreiber (Deutsche Sprachwissenschaft/Oldenburg) skizzierte das Spannungsfeld von Norm, System und Gebrauch bei der Verwendung des Semikolon. Als syntaktisches Zeichen sind seine Gebrauchsmöglichkeiten syntaktisch bedingt restringiert; eine Stilistik bei der Verwendung dieses Zeichens ergibt sich entweder im Rahmen der bestehenden amtlichen Norm aus der syntaktischen Gestaltung des Textes selbst oder außerhalb dieser Grenzen aus syntaxunabhängigen Entscheidungen des Autors. Auf der Basis einer Analyse des Auftretens des Semikolons im TiGer-Korpus konnte Schreiber für die Offline-Lesart des Semikolons Folgendes festhalten: Es tritt weder im Vor- noch im Mittelfeld auf, auch nicht bei vorwärtstilgenden Koordinationsellipsen, ebenfalls nicht in Interaktion mit *und* bzw. *oder*, ebenso nicht im prä nuklearen Bereich der Nominalgruppe. Es kann jedoch – wenn auch eingeschränkt – im postnuklearen Bereich der Nominalgruppe auftreten und kommt hauptsächlich zwischen satzwertigen Einheiten unterschiedlicher Strukturen vor. Online steuert es damit die Orientierung des Lesers auf eine größere Anbindungshöhe.

Gesine Esslinger (Deutschdidaktik/Koblenz-Landau) thematisierte rezeptive Zugänge zur Interpunktion durch Interpunktionsgespräche als didaktische Möglichkeit, die Fähigkeit zur erfolgreichen Auswertung syntaktischer Interpunktionszeichen als Teil der Lesekompetenz zu steigern. In einer Studie mit 174 SchülerInnen, durchgeführt mit dem computerbasierten Lesetest RIKO, wurde deutlich, dass leseschwache Schüler nicht in der Lage sind, verbal

identische, jedoch semantisch differente Sätze wie „der Prinz will, die Prinzessin nicht“ vs. „der Prinz will die Prinzessin nicht“ einem vorausgehenden Kontext problemlos zuzuordnen. Als Reflex auf die Ergebnisse dieser Studie schlug Esslinger als Resümee ihres Vortrags vor, SchülerInnen die Bedeutsamkeit von Interpunktionszeichen in kontrastiven und kontextualisierten Aufgabensettings entdecken zu lassen, ihre kognitive Prozessenerfahrung im Rahmen von Interpunktionsgesprächen zu reflektieren und somit die lesesteuernde Funktion von Interpunktionszeichen verstehbar zu machen.

Katharina Siedschlag (Deutsche Sprachwissenschaft/Kassel) untersuchte in Texten von Uwe Timm, inwiefern Interpunktionszeichen als Aggregationsmarker fungieren können. Dabei wandte sie das Konzept verschiedener grammatischer Organisationstypen, Systemräume vs. Aggregaträume, auf Strukturen am rechten Satzrand (Rechtsversetzung, Nachtrag, Zusatz und Apposition) und deren Kennzeichnung durch Interpunktionszeichen (Doppelpunkt, Gedankenstrich, Punkt und Komma) an. Als Ergebnis ihrer Untersuchung konnte sie eine Hierarchie der Interpunktionszeichen hinsichtlich ihrer Trennwirkung nachweisen: Die Anbindung von Satzrandstrukturen an den Restsatz ist in diesen Texten – entsprechend des Grades der Integration bzw. der Aggregation der Konstruktionsteile – mit den Satzzeichen Doppelpunkt, Komma und Gedankenstrich (von maximaler Integration bis hin zu maximaler Aggregation) markiert worden; der Punkt wurde hingegen zur Kennzeichnung von Aggregation verwendet.

Urania Milevski (Deutsche Literaturwissenschaft/Kassel) beschäftigte sich in ihrem Vortrag mit dem literarischen Gedankenstrich als Hyperrealitätsmarker. Die Leitfrage ihrer Untersuchung war, ob und inwiefern der Gedankenstrich zum Zweck einer Projektion in unser Bewusstsein seitens deutscher Autoren des 18. und des beginnenden 19. Jahrhunderts verwendet wurde. Bei einem Vergleich der grammatischen Normen zur Verwendung des Gedankenstrichs um 1800 und in der Gegenwart war festzuhalten, dass der Gedankenstrich – in der Gegenwart auch zusätzlich zum Satzschlusszeichen – verwendet werden kann, einen abgebrochenen Gedanken zu kennzeichnen, bei dem der Leser das Übrige hinzudenken soll, worauf zudem ein besonderer Nachdruck liegen soll. Am Beispiel des berühmten Gedankenstrichs in Heinrich von Kleists „Marquise von O.“ stellte sie exemplarisch dar, dass es sich an dieser Stelle um eine Projektion in unser Bewusstsein handelt, dessen interpretationsgeleitete Absicht es zu decodieren gilt. Dabei erwies sich der Dreischritt „Abbruch – Umorientierung – Neustart“ aufgrund der spezifischen Handhabung dieses Gedankenstrichs durch Kleist als auf den gesamten Text zu beziehen.

Isabell Lindbüchl (Deutsche und Romanische Sprachwissenschaft/München) widmete sich den Möglichkeiten und Grenzen einer stilistischen Interpunktion und im Rahmen dessen den syntaktischen Freiräumen bei der Kommasetzung. Ausgehend von Primus' Annahme, dass eine stilistische Kommasetzung in syntaktischer Oppositionalität begründet liegt, nahm sie die stilistischen Freiheiten im Bereich der Kommasetzung beim syntaktischen Komma in den Blick, das eine Grenz- und Gliederungsfunktion erfüllt, indem es dem Leser eine Blockade der syntaktischen Verknüpfung anzeigt. Die Freiheit des Autors und entsprechend die systematisch begründete Oppositionalität besteht darin, bei bestimmten grammatischen Phänomenen (z.B. Einschüben und Infinitivkonstruktionen) ein Komma zu setzen oder nicht, und – z.B. bei Konstruktionen mit paradigmatischem Charakter – zwischen dem Setzen von paarigen Kommas oder anderen textstrukturierenden Interpunktionszeichen (Gedankenstriche oder Klammern) zu wählen. Die vorgeführten Ergebnisse konnten einerseits Primus' Einschätzung stützen und zum anderem in einem kontrastiven Ausblick auf das Englische und das Französische auf stilistische Bereiche der Norm in diesen Sprachen übertragen werden.

Reinhard Krapp/Ivana Stoilovska (Deutsche Sprachwissenschaft/Regensburg) sprachen zur pragmatischen Leistung und stilistischen Freiheit der Setzung von Interpunktionszeichen zur Abgrenzung von Interjektionen vom Restsatz durch Interpunktionszeichen. Interjektionen wurden dabei als wichtiges Mittel zum Ausdruck von Emotionen und Gefühlen in historischen Dramentexten, die seitens verschiedener Rezipientengruppen (Schauspieler und Leser) verstehend dechiffriert werden müssen, identifiziert. In Anlehnung an die jeweils vorherrschende grammatische Norm (Gottsched und Adelung) konnten in Dramentexten Gottscheds, Schillers und Goethes drei Typen ausdrucksseitiger Kombinationen aus den Satzzeichen Komma, Gedankenstrich, Ausrufezeichen und kein Interpunktionszeichen und den Interjektionen *ach* und *pfui* nachgewiesen werden. Interpunktionszeichen sind also, v.a. in Dramentexten Goethes und Schillers, einerseits als Regieanweisungen des Autors zu verstehen, um den Text zum Sprechen zu bringen, andererseits unterstützen und steuern sie den Encodierungsprozess des Gefühlsausdrucks in Kombination mit der verwendeten Interjektion.

Paul Rössler (Deutsche Sprachwissenschaft/Regensburg) verfolgte in seinem Beitrag den Prinzipienwandel in der Kommasetzung am Beispiel der Vorfeldmarkierung, der im Spannungsverhältnis zwischen Semantik, Rhetorik und Syntax steht. Eingebettet in die Theorie des Sprachmanagements präsentierte er häufige Fehler in studentischen Hausarbeiten bei der Kommatierung des Vorfeldes. Da diese in Nominalklammern und Präpositionalgefügen mit Adverbialfunktion auftraten, deutete er das Bedürfnis der Schreiber, zu interpungieren, als Bedürfnis zur Abgrenzung einer impliziten Prädikation und Proposition. Eine Betrachtung zur

Kommatierung des Vorfeldes in den Korpora des IDS Mannheim förderte übereinstimmende Fälle hochfrequenter Fehler bei der Kommatierung des Vorfeldes zutage. Das Problem identifizierte er dabei als in der gegenwärtigen Form der Norm liegend: Das normativ gesetzte Verbot der Kommatierung des Vorfeldes nach komplexen Satzgliedern im Vorfeld bei vorliegender impliziter Prädikation und Proposition stellte er auf Kosten der Schreiber und Leser zugleich gehend dar und sprach sich vorsichtig für eine Anpassung der deutschen Interpunktionsnorm an dieser Stelle an andere, bestehende europäische Interpunktionsnormen (z.B. die englische oder die französische) aus.

Miriam Langlotz (Deutsche Sprachwissenschaft/Kassel) widmete sich in ihrem Beitrag der Interpunktion und stilistischen Freiheit in Schülertexten. Gegenstand ihrer Untersuchung war die Interpunktion zwischen Hauptsätzen als grammatisch gleichberechtigte Varianten mit stilistischem Ausdruckspotenzial. In Anlehnung an den Wortlaut der gegenwärtig gültigen Amtlichen Regelung und das Handbuch Zeichensetzung des DUDEN-Verlags konnte sie 7 verschiedene Formen der Hauptsatzverbindung (Koordination mit/ohne Konjunktoren *und* oder als Juxtaposition ohne Konjunktoren; Quasikoordination mit Konjunktoren *und*; Koordination/Parataxe mit Konjunktoren *denn*; Parataxe als Quasikoordination mit Konjunktoren *denn* und Parataxe ohne Konjunktoren) einer Markierung durch bestimmte Satzzeichen identifizieren. In einer Pilotstudie mit 21 Studierenden und einer Nacherhebung, in der Probanden zum Gebrauch der Satzzeichen an den jeweiligen Stellen befragt wurden, bestätigte sich, dass der gegebene Freiraum der Interpunktion bei den gegebenen verschiedenen Hauptsatzverbindungen als nicht existent wahrgenommen wurde. Das Interpunktionsverhalten muss also als durch implizite, zugrunde liegende Regeln beschränkt betrachtet werden, wobei jeweils bestimmte grammatische oder semantische Indikatoren der Hauptsätze die Basis für diese impliziten Regeln darstellen. Dieser Feststellung entsprach das Korrekturverhalten der Probanden.

Als Ergebnis der Tagung lässt sich festhalten, dass besonders der stilistische Freiraum bei der Setzung durch den Produzenten und die stilistische Wirkung bei der Interpretation durch den Rezipienten von geschriebenen Texten ein auch weiterhin zu beleuchtendes und im Rahmen der Tagung immer wieder gut beleuchtetes Forschungsfeld darstellt – sei es, dass sich diese im Rahmen der Norm bewegt oder außerhalb von dieser zu verorten ist.

Reinhard Krapp
Universität Regensburg
Institut für Germanistik
Lehrstuhl für Deutsche Sprachwissenschaft

ZPRÁVA Z KONFERENCE ÖDAF, VÍDEŇ 8. - 9. DUBNA 2016

VĚRA HEJHALOVÁ

Ve dnech 8. – 9. dubna 2016 se ve Vídni konala již 31. konference Rakouského svazu pro němčinu jako cizí jazyk (ÖDaF-Verband) na téma „Lesen(d) lernen – in Deutsch als Fremd- und Zweitsprache“, dále jen DaF a DaZ²¹. Jde o tradiční každoroční setkání akademiků, didaktiků, učitelů, studentů učitelství a dalších zájemců, kteří se chtějí seznámit s nejnovějšími trendy ve výzkumu, diskutovat v rámci přednášek anebo si vyzkoušet řešit některý z prezentovaných problémů na konkrétních příkladech v rámci workshopů a diskutovat o něm. Právě fakt, že se nejedná o konferenci přísně vědeckou, dělá z této konference místo, kde mohou být konfrontovány nové vědecké ideje a vize se všednodenní pedagogickou zkušeností a realitou.

Ústředním tématem letošního ročníku byla dovednost čtení. Workshopy byly rozděleny do pěti sekcí s následujícím programem:

sekce 1: Lesen lernen (Daniela Mödlhammer: Literacy im Kindergarten; Stefanie Günes-Herzog/Lena Knilli: Lesen mit Anfänger_innen – vom Erraten zum Erlesen zum automatisierten Erkennen anhand authentischer Texte; Verena Schimak: LRS (Legasthenie) bei Fremdsprachenlerner_innen – Feststellung von Leseproblemen und mögliche Interventionen; Edda Hahn-Zimmermann: Vom Wort-Schatz zum Wörter-Schatz. Lesen in der Basisbildung für Migrant_innen)

sekce 2: Erweiterung der Lesekompetenz (Olaf Heuser: Lesetheater für den DaF/DaZ-Unterricht; Nadja Kerschhofer-Puhalo/Werner Mayer/Christian Schreger: „Liest du nur oder

²¹ DaF – Deutsch als Fremdsprache – oblast didaktiky němčiny, která se zabývá výukou němčiny u studentů, kteří mluví jiným mateřským jazykem než němčinou a zároveň žijí v zemi, v níž se s němčinou setkávají téměř výhradně ve výuce, např. němčina na českých školách.

DaZ – Deutsch als Zweitsprache – oblast didaktiky němčiny, která se zabývá výukou němčiny u studentů, jejichž mateřštinou není němčina, ale kteří se němčinu učí v německojazyčné zemi a přicházejí tudíž s němčinou do styku v každodenním životě, např. migranti přicházející do německy mluvících zemí.

schreibst du auch?“ – die Förderung von Lesefertigkeiten und Textkompetenzen am Beispiel der Kleinen Bücher)

sekce 3: Lesestoffe (Margot Graf/Anita Schütz: Lesen ist das Denken mit fremdem Gehirn – Aktivitäten vor, während und nach der Lektüre interkultureller Literatur; Monika Schumacher: Aktuelle Literatur aus den D-A-CH-Ländern im Unterricht mit fortgeschrittenen DaF-Lernenden; Renate Faistauer: Arbeit mit authentischen Lesetexten trotz (oder wegen) kurstragender Lehrwerke; Christina Repolust: Bilder erzählen Geschichten)

sekce 4: Literarisches Lesen (Bea Y. Höfgen: Mit Buch- und Materialienkisten Deutsch lernen – differenziert und motiviert; Sieglinde Eberhart: Gekonnt Vorlesen – zum Lesen motivieren – Literatur entdecken; Hannes Schweiger: Rassismuskritische Lektüre –Konzepte, Materialien und Strategien für einen kultureflexiven Sprachunterricht; Tobias Heinrich: Wie viel Goethe verträgt DaF/DaZ? – Möglichkeiten im Umgang mit vermeintlich „schwierigen“ Texten)

sekce 5: workshopy nakladatelství (Klett-Langenscheidt: José Mértola: Lesen ist wie Einkaufn!; Cornelsen: Gunther Weimann: Fokus Deutsch B2 – Österreich – Erfolgreich in Alltag und Beruf).

Kratší přednášky pak probíhaly ve dvou blocích:

blok 1: Gesine Esslinger: Interpunktionszeichen beim Lesen nutzen – ein prozessorientiertes Konezept; Kai Rohs: Textkompetenz und Sprachlernvorerfahrung; Tina Welke: Lesen von statischen und dynamischen Bildern

blok 2: Klaus-Börge Boeckmann: Lesen(d) lernen mit Untertiteln; Karen Schramm: Methoden für den Erst- und Zweitschifterwerb Erwachsener in der Zweitsprache Deutsch; Miriam Bertocchi: Buch oder Film? Literaturverfilmungen und literarisches Lesen im DaF-Unterricht; Marina Root: Typische Stolpersteine der deutschen Bildungs und Fachsprache und „wie man sie aus demWeg räumt“

Konference byla zahájena ve čtvrtek 7. dubna v podvečer vernisáží výstavy „Kommen und Gehen. Sprachen in Neubau – gestern – heute – morgen“ v oblastním muzeu Neubau ve Vídni. Páteční program v centru VHS Donaustadt začal plenární přednáškou prof. Caroly Surkamp (Univerzita Göttingen) s názvem *Literatur und Film im kompetenzorientierten Fremdsprachenunterricht*, která se zamýšlela nad možností zařadit do kompetenčně orientované výuky cizího jazyka také literaturu a film. Následoval blok prakticky orientovaných workshopů. Protože jednotlivé bloky probíhaly paralelně, je možné zde informovat jen o některých příspěvcích. V podvečer prvního dne se konala již tradiční prezentace jednoho z nakladatelství; letos se jednalo prezentaci k učebnici *Panorama* z produkce nakladatelství *Cornelsen*.

I sobota 8. dubna byla zahájena plenární přednáškou. Prof. Nadja Kerschhofer-Puhalo (Univerzita Vídeň) hovořila na téma *Literalität – Multiliteralität – Transliteratorität. Lesen und Lernen in neuen Kontexten*. Následovaly dva bloky kratších přednášek a po polední pauze další blok workshopů. Konference byla zakončena autorským čtením rakouského spisovatele s iráckými kořeny Semiera Insayifa a blokem informací o novinkách z pořádajícího svazu ÖDaF.

Jedním z největších zážitků byl workshop prof. Renate Faistauer (Univerzita Vídeň) na téma *Práce s autentickými texty ve výuce navzdory (anebo právě kvůli) dominujícím učebnicím*. Hlavním poselstvím tohoto workshopu byla myšlenka, že i ty nejlepší učebnice nabízejí svým uživatelům (učitelům a především studentům) jen velmi omezenou jazykovou realitu. Aby bylo možné dosáhnout ve výuce komunikativní kompetence (produktivní i receptivní), je třeba, aby byli studenti konfrontováni s co největším množstvím jazykové reality, tj. i autentických textů. Zařazení takových textů a vhodně zvolený přístup práce s těmito texty pak dává studentům pocit přiblížení se k reálnému světu, vzbuzuje jejich zájem o jazyk i společnost a kulturu dané země a v neposlední řadě má také motivující charakter pro další učení. Během workshopu se také rozproutila zajímavá diskuse na téma role Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, který přes některé své nesporné výhody limituje autory učebnic a nakladatele právě při výběru a zpracování textů do vznikajících učebnic. V závěru workshopu si mohli účastníci v malých skupinkách sami vyzkoušet (vymyslet, navrhnout a přednést), jakým způsobem lze autentický text zařadit do výuky.

Problematika čtení byla tematizována ze všech možných úhlů. Jedním z nich byl i workshop Mag. Vereny Schimak týkající se dovednosti čtení při výuce cizího jazyka u žáků se specifickými poruchami učení (SPU), konkrétně dyslektiků. Úvodem workshopu si všichni účastníci vyzkoušeli, jakým obtížím žáci se SPU musejí čelit. Kromě teoretičtějších informací o definici dyslexie, počtu dětí se SPU v Rakousku, příčinách, dělení různých jazyků do různých skupin dle obtížnosti apod. si všichni účastníci pak vyzkoušeli různé metody, jak těmto žákům při výuce čtení v cizím jazyce lze pomoci.

Kromě již zmíněných přednášek a workshopů poskytla konference mnoho možností k navázání nových kontaktů a k diskuzím. Účastníci získali přehled o publikacích na podporu výuky z různých nakladatelství (učebnice, příručky, doprovodné materiály na stáncích) a dozvěděli se o řadě nových projektů pořádaných různými, nejen rakouskými institucemi.

Díky finanční podpoře OeAD (Österreichischer Austauschdienst) se konference mohla zúčastnit také řada zájemců ze střední a východní Evropy.

Příští rok na jaře bude konference zaměřena na téma Emoce.

ZPRÁVA ZE SETKÁNÍ SKUPINY PRO ROMÁNSKOU

KONTRASTIVNÍ LINGVISTIKU 2014

IVO PETRŮ

Dne 15. prosince 2014 se v prostorách Filozofické fakulty Univerzity Karlovy uskutečnilo již 6. přednáškové setkání *Skupiny pro románskou kontrastivní lingvistiku*. V inspirativním prostředí týmové učebny hlavní budovy fakulty na náměstí Jana Palacha vystoupilo se svými příspěvky šest řečníků.

Po slavnostním zahájení se jako první představil **Tomáš Duběda** z Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy s příspěvkem na téma *Výslovnost románských výpůjček a vlastních jmen v češtině - průzkum úzu*. Přednášející zde uvedl dílčí výsledky fonetického projektu podpořeného Grantovou agenturou ČR, který se zabývá výslovnostní variabilitou cizích slov včetně proprií v českém prostředí. Z celkového počtu 300 zkoumaných výrazů vybraných dle frekvence v korpusu SYN2010 bylo 34 galicismů a 9 italianismů. Vlastní průzkum úzu provedený na sociálně vyváženém vzorku 230 pražských mluvčích odhalil 8 adaptačních principů, které určují výslovnostní podobu románských internacionalismů v češtině.

Následně se vystříдалo pět zástupců Ústavu romanistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Nejprve ředitel tamního ústavu **Ondřej Pešek** vystoupil s přednáškou: *Koncesivní struktury ve staré francouzštině (na příkladu díla Jeana de Meun)*. Po obecné úvaze o specifikách popisu souvětých struktur ve starých vývojových stádiích jazyka se přednášející věnoval vybraným aspektům koncesivních vět v de Meunově překladu Boethiovy *De consolatione philosophiae*. Zejména se soustředil na jejich specifika syntaktická, sémantická a pragmatická. Výsledky svého bádání podporovaného Grantovou agenturou ČR interpretoval v kontextu současných diachronních teorií souvětne subordinace.

Poté **Jan Radimský** seznámil přítomné se svým výzkumem (rovněž financovaným za pomoci Grantové agentury ČR) s názvem *Italská koordináční kompozita - nástin typologie*, v němž se konfrontuje s tradičním náhledem na italská koordináční kompozita složená ze dvou substantiv. Tato kompozita jsou obvykle řazena k tzv. hyponymnímu typu, kde význam kompozita odpovídá průniku významů jeho složek. Výsledkem kvalitativní analýzy dat je zjištění, že

interpretace tzv. kanonických kompozit hyponymního typu je potenciálně asymetrická, a proto je lze považovat spíše za podtyp levohlavých kompozit atributivních. Přednášející se dále analýzou dat excerpovaných z korpusu ItWac pokusil zjistit, zda v italštině existují i jiné podtypy koordinačních kompozit, a v závěru příspěvku představil návrh komplexní typologie italských koordinačních složenin.

Jako další vystoupil **Ivo Petruš** s informací o projektu *Výzkum právní francouzštiny ve světle jazyka nového českého občanského zákoníku*. Přednášející nejprve popsal obecný záměr výzkumu, který cílí na terminologii občanského práva v kontrastivním pojetí. Poté podrobněji představil nejbližší dílčí výstup projektu, v němž se pokusí srovnat logické pojetí i jazykové vyjádření legálních definic občanskoprávních pojmů v češtině a ve francouzštině.

Následující příspěvek se týkal španělštiny: přednášku nazvanou *Aktuální členění v češtině a španělštině* pronesla **Miroslava Aurová**. Přednášející pohovořila o rozdílech a shodách v českém a španělském slovosledu, přičemž se zaměřila na místa, která při zachování syntaktického a sémantického rámce věty jsou v obou jazycích odlišná a z pozice českého vnímání aktuálního členění větného se umístění rématické části neshodují.

Setkání zakončil **Fabio Ripamonti** vystoupením na téma: *Teoretické zdroje ke studiu supletivismu románského slovesa*. Přednášející představil svůj doktorský výzkum hledající jistou skrytou logiku v nepravidelném systému sloves v románských jazycích, které díky společnému původu i objemu dat poskytují ideální pole pro zkoumání tohoto fenoménu. Dle přednášejícího se lze v těchto jazycích dobrat abstraktní struktury slovesných paradigmat, tzv. „morfómy“, a z tohoto pohledu konstatovat, že přes vnější odlišnost morfologických struktur vykazují paradigmata románských sloves zřejmou koherenci.

*JUDr. Mgr. Ivo Petruš, Ph.D.
Ústav romanistiky FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*

III. Recenze

ANNE ASCHENBRENNER (2013): ADJECTIVES AS NOUNS, MAINLY AS ATTESTED IN *BOETHIUS* TRANSLATIONS FROM OLD TO MODERN ENGLISH AND IN MODERN GERMAN, MÜNCHEN: HERBERT UTZ VERLAG, 349 STR., ISBN 978 3 8316 4365 3

LUCIE GILLOVÁ

Předkládaná recenze představuje publikaci, která se zaměřuje na použití adjektiv ve funkci substantiva a tento problém zkoumá jak z hlediska synchronního (srovnání moderního německého a anglického jazyka), tak z hlediska diachronního (totožný text ve staré, střední, raně moderní i moderní angličtině).

Autorka v první části monografie nejprve podává vyčerpávající přehled teoretických východisek zásadních pro samotný výzkum, který představuje v části druhé. Po první kapitole, která nabízí přehledné shrnutí publikace, ve druhé kapitole autorka shrnuje dosavadní studie, které se tímto tématem zabývaly, a ilustruje tak přístupy k adjektivům použitým ve funkci substantiva. Ukazuje zde, že na adjektivum ve funkci substantiva neexistuje jednotný názor. Někteří autoři toto považují za konverzi (tedy adjektivum se stává substantivem a získává všechny jeho význačné rysy) a předpokládají, že probíhá postupně, tedy že se dají vysledovat jednotlivá stádia, kdy adjektivum postupně získává substantivní rysy. Jiní naopak předpokládají, že tato změna je okamžitá. Naopak další autoři s představou konverze nesouhlasí a považují adjektiva ve funkci substantiv za případ elipsy. Rozsáhlejší analýzou dat ale podle autorky není zatím podpořeno ani jedno z tvrzení.

Ve třetí kapitole pak autorka popisuje charakteristiky adjektiv ve staré, střední a moderní angličtině a také v moderní němčině. Vynechává popis adjektiv v latině, snad kromě konstatování, že adjektiva v latinských gramatikách nebyla dlouho odlišována od substantiv. Vzhledem k následující analýze by možná bylo vhodné zmínit tedy alespoň vlastnosti latinských substantiv. U dalších jazyků autorka klade důraz především na jejich odlišné typologické charakteristiky, které mohou mít potenciálně velký vliv na možnost užití adjektiva jako substantiva vůbec. V kapitole čtvrté pak tyto charakteristiky rozebírá podrobněji a především srovnává charakteristiku adjektiv v němčině a angličtině. Ukazuje zde také, co všechno teoreticky může stát za proměnou adjektiva v substantivum (slovotvorba, syntax nebo sémantický změna).

Protože se v případě užití adjektiva jako substantiva pravděpodobně jedná o konverzi, věnuje autorka pátou kapitolu tomuto jevu a ukazuje různé teoretické přístupy k tomuto problému,

soustřeďuje se pak především na rozdíly mezi konverzí a derivací nulovým afixem, protože každý z termínů používá jiná teorie. Ukazuje také, že alespoň ve vztahu k adjektivu jako podstatnému jménu zatím nebylo uspokojivě doloženo, jestli se jedná o derivační nebo nederivační proces. Na problém se dívá také z diachronního a kognitivního hlediska. Kognitivní hledisko je obzvláště zajímavé, protože ukazuje, že je možné některé typy konverze vnímat jako metonymii a pak by se nejednalo o proces slootovorný ani syntaktický, ale o proces čistě sémantický.

V kapitole šesté se autorka zaměřuje na konverzi v různých vývojových stupních angličtiny. Na základě literatury se zdá, že konverze byla mnohem častější ve střední a moderní angličtině, protože v době střední angličtiny jazyk ztratil velké množství koncovek a získal analytický charakter. V takovém případě je konverze obecně mnohem snadnější proces. V sedmé kapitole se pak autorka věnuje posledním zbývajícím tématům. Popisuje problém příslušnosti ke slovnímu druhu a zdůrazňuje, že ani zde se nemusí jednat o jasně dané hranice, spíše o určité kontinuum, což ilustruje částečně konvertovanými adjektivy i jinými slovními druhy. Dále je v této kapitole popsána substantivizace (nominalizace), respektive její možnosti. Jsou zde popsány různé slootovorné procesy jako derivace, kompozice a konverze a na základě toho se pak autorka snaží určit rysy substantiva obecně. Věnuje se zde i gramatikalizaci, popisuje různé teorie, které s gramatikalizací pracují, ale na základě jednoho ze zásadních kritérií, tedy že gramatikalizované slovo ztrácí velkou část svého lexikálního významu, dochází k závěru, že adjektiva konvertovaná na substantiva případem gramatikalizace nejsou. Jedná se tedy o proces lexikální. Na závěr teoretické části ještě autorka stručně popisuje elipsu a upřesňuje, že v analýze se nebude věnovat elipse textové, pouze případům elipsy exoforické.

V části praktické je nejprve popsán použitý textový materiál. Autorka pracuje s Boethiovým textem *De Consolatione Philosophiae*. Hlavním důvodem pro výběr tohoto textu je existence velkého množství překladů do nejrůznějších jazyků. Zároveň se jedná o text filozofický, obsahující velké množství abstraktních konceptů, a tedy potenciálně vhodný právě pro analýzu konverze adjektiv na substantiva. Pro starou angličtinu používá překlad zhotovený králem Alfredem, tedy text v západosaském nářečí. Jedná se o překlad z latiny. Pro střední angličtinu je to text, který přeložil Chaucer za použití latinského originálu a francouzského překladu do prózy. Tomuto překladu je často vyčítáno přílišné ovlivnění zdrojovými jazyky. Pro raně moderní angličtinu je v analýze použit překlad královny Alžběty, opět přímo z latiny. Podrobnější popis překladů do moderní angličtiny a moderní němčiny autorka neposkytuje.

První část analýzy dat je kvantitativní. Na základě podrobné analýzy všech textů je zde uveden procentuální podíl kategorií, které si autorka definovala. Jejich přesná definice však v

práci bohužel chybí. Autorka dělí nalezené doklady do 4 syntaktických/sémantických kategorií - abstraktní adjektiva ve funkci substantiva, adjektiva ve funkci substantiva označující osoby (v singuláru i plurálu), substantivní fráze a jednoduchá/odvozená substantiva (pro obě substantivní kategorie pak ještě dále provádí dělení sémantické, na jména označující abstraktní entity a osoby). Ukazuje se, že v latinském textu převažují adjektiva označující osoby, za nimi pak jednoduchá/derivovaná substantiva a abstraktní adjektiva. Naopak ve všech 4 historických stádiích angličtiny je nejčastější kategorií adjektivum označující abstraktní koncepty. V moderní němčině je tato kategorie až na druhém místě, nejčastější jsou jednoduchá/derivovaná substantiva. Autorka bohužel v této části poskytuje jen čísla přepočítaná na procenta, už nijak nepracuje s tím, kde jsou rozdíly mezi nalezenými doklady statisticky signifikantní, ani příliš nesrovnává jednotlivé překlady mezi sebou (bylo by pravděpodobně vhodné podívat se, v kolika procentech případů se jedná o interferenci latinského originálu).

Druhá část analýzy je kvalitativní, autorka se v ní na základě jednotlivých dokladů snaží dojít k závěru, jakými procesy je konverze způsobena, zdali se jedná o jev čistě syntaktický, sémantický nebo flektivní. U staré angličtiny se ukazuje, že jde o kombinaci faktorů. Roli zde hraje flexe, syntax i sémantika. Zajímavý je vliv flexe, protože je to prvek, který může rozlišovat mezi pojmenováním abstraktních entit a osob. Ve střední angličtině už hraje hlavní roli faktor syntaktický, ostatní je možné téměř zanedbat. Zajímavý je závěr, že v případě použití -s plurálu se jedná o vliv francouzštiny. V raně moderní a moderní angličtině už zcela převažuje vliv syntaxe, jak by se ostatně vzhledem k posunu k analytičnosti dalo očekávat. Moderní němčina je v určitých ohledech srovnatelná se starou angličtinou, protože zde opět hraje velkou roli flexe. Na závěr analýzy ještě autorka zkoumá užití adjektiv jako substantiv v jiných typech textů. Předpoklad, že konverze adjektiv bude převažovat ve filozofických textech, se nepotvrdil.

Celkově tedy práce představuje zajímavý příspěvek ke studiu konverze jak v synchronní, tak v diachronní perspektivě. Zároveň umožňuje pohled na typologicky různé jazyky. Autorka zpracovala a zanalyzovala velké množství literatury a poskytuje tak přehled základních teoretických východisek. Teoretická část je také výrazně delší než samotná analýza, analýza (bez popisu materiálu) tvoří jen třetinu publikace. Samotná analýza pracuje s velkým množstvím textu, který bylo nutné projít a vybrat z něho příklady. Bohužel ale analýza neobsahuje žádnou statistickou analýzu získaných dat (autorka nicméně na začátku upozorňuje, že jí jde hlavně o analýzu "kvalitativní a filologickou"). Také by bylo možná vhodné podívat se na to, jak moc překlady ovlivnil zdrojový text. Celkově analýza poskytuje jak zajímavé výsledky, tak východiska pro další výzkum.

Mgr. Lucie Gillová
Ústav anglického jazyka a didaktiky FF UK

**VALEŠKA, JAN (2014): SLOVNÍK ANGLICKÝCH FRÁZOVÝCH
SLOVES A ODVOZENÝCH JMENNÝCH SLOŽENIN, PRAHA: ARGO,
970 STR., ISBN 978-80-257-1011-1**

MARTIN ŠEMELÍK

There is another kind of composition more frequent in our language than perhaps in any other, from which arises to foreigners the greatest difficulty. We modify the signification of many words by a particle subjoined; as *to come off*, to escape by a fetch; *to fall on* to attack; *to fall off*, to apostatize; *to break off*, to stop abruptly... These I have noted with great care.

Samuel Johnson, *Dictionary of the English Language*, 1755, Preface

Dne 13. února 2015 zasedla porota 22. ročníku soutěže *Slovník roku* pořádané *Jednotou tlumočnicků a překladatelů* a došla k závěru, že **první místo v kategorii překladový slovník** náleží Janu Valeškovi za *Slovník anglických frázových sloves a odvozených jmenných složenin* (dále jen SAFS), jenž představuje „dosud nejrozsáhlejší přehled anglických frázových sloves s českými ekvivalenty a ilustračními příklady z beletrie, novin, časopisů, slovníků a encyklopedií“ (SAFS, str. 31).

Očekávání, která tak SAFS u svých potenciálních uživatelů vzbudí, jistě nebudou zrovna malá. Tato recenze, jež je psána **z perspektivy uživatele slovníku i z perspektivy metalexikografické**, se na nutně omezeném prostoru pokouší odpovědět především na otázku, zda, resp. do jaké míry, SAFS bude s to tato očekávání naplnit.

SAFS lze charakterizovat jako **slovník jazykový, překladový speciální (slovník frázových sloves), synchronní, deskriptivní, abecedně uspořádaný, tištěný**. Slovník se skládá z dvou hlavních částí, a to z hesláře (str. 45–966) a doprovodných textů (str. 11–43 a 967–970), mezi které patří např. *Seznam použitých zkratk a vysvětlivek*, kapitola nazvaná *Co jsou frázová slovesa?*, návod k užívání *Jak ve slovníku hledat?*, dále *Seznam odborné literatury* aj. Cílem autora slovníku byl popis anglických frázových sloves, určený „zejména **pokročilým studentům a uživatelům angličtiny**“ a předpokládající „dobrou úroveň jazykových znalostí, hlubší zájem o praktické používání frázových sloves i jejich stylistickou charakteristiku a v neposlední řadě i o sémantiku adverbialních částic“ (str. 31). Primárně je SAFS určený českým rodilým mluvčím, podle autora však může dobře posloužit i mluvčím s angličtinou jako mateřským jazykem, kteří se zajímají o češtinu (viz tamtéž).

Autor frázová slovesa pojímá jako „**dvouslovn[á] spojení slovesa s adverbialní částicí** (...). Ve snaze o úplnost jsou zařazeny nejen významy idiomatické, ale i doslovné – většinou

vyjadřující pozici či směr“ (str. 38n.). Z výpočtů²² vyplývá, že SAFS obsahuje **cca 8 800 heslových statí**²³ těchto sloves. Údaj o 10 tisících heslech uvedený na předních deskách slovníku tedy, zdá se, není nijak zvlášť nadsazený.

Doprovodné texty jsou v kontextu některých jiných překladových slovníků české provenience relativně kvalitní, prostor pro zlepšení zde ale přesto existuje. V první řadě by v kapitole *Úvodem* měly být explicitně zmíněny **konkrétní funkce, které má slovník plnit**. V SAFS o nich není ani zmínka, ačkoli něco lze v tomto směru snad vyvodit z vymezení skupiny cílových uživatelů (viz výše) a typu slovníku (s českými ekvivalenty, tedy v zásadě překladový).²⁴ Poněkud zarážející je, že autor řadí *British National Corpus* jakožto zdroj informací pro SAFS do kapitoly *Online slovníky* (str. 33). V kapitolách *Vymezení pojmu frázové sloveso* nebo *Co jsou frázová slovesa?* (str. 34nn.) postrádám alespoň stručný výklad k frázovým slovesům z kontrastivní, tj. anglicko-české perspektivy, o který si tento druh publikace, zdá se mi, vysloveně říká. Letmá zmínka o českých lexikálně předponových slovesech, blíže ale netematizovaných, a slovesném vidu (str. 39) nestačí. Kapitoly *Jak ve slovníku hledat? Řazení podle adverbálních částic* (str. 39n.) a *Uspořádání hesla* (str. 40nn.) by bylo vhodnější pojmut jako názorná schémata umístěná na vnitřní straně desek slovníku, což by bylo uživatelsky příjemnější. Název kapitoly *Vybraná česká a zahraniční odborná literatura k anglickým frázovým slovesům a českým lexikálně předponovým slovesům* (str. 969) je zvolen nevhodně, když seznam obsahuje i takové položky jako např. *Šmírbuch jazyka českého* Patrika Ouředníka apod., které žádnými speciálními publikacemi ani k frázovým slovesům, ani českým lexikálně předponovým slovesům nejsou. Název *Použitá literatura* by byl přiléhavější.

V SAFS se uplatňuje **abecední pořadí hesel**, které se řídí nikoli základovým slovesem jako v případě mnoha jiných slovníků (obecných i speciálních slovníků frázových sloves), ale abecedním pořadím adverbálních částic (tj. pořadí *aback, about, across* až *up*). V rámci

²² Výpočet byl proveden podle Engelberg, Stephan/Lemnitzer, Lothar (2001): *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, s. 168n. Náhodně byla vybrána cca 2% stránek hesláře (18 stran z celkových 921) a na těchto stránkách byly spočítány heslové statě. Jejich množství pak bylo podle principu přímé úměry přepočítáno na celý heslář. Výpočet byl nad rámec doporučení v Engelberg/Lemnitzer (2001, 168n.) navíc ještě dvakrát zopakován pro další dva úseky hesláře. Z dílčích výsledků (celkem tří) byl pak spočítán aritmetický průměr.

²³ Odvozené jmenné složeniny byly počítány jako samostatná hesla.

²⁴ K slovníkovým funkcím viz Tarp, Sven (1995): *Wörterbuchfunktionen: Utopische und realistische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie*. In: Wiegand, Herbert Ernst (Hrsg.): *Studien zur bilingualen Lexikographie mit Deutsch II*. Hidesheim/New York: Olms, s. 17–62 a Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven (2002): *Die moderne lexikographische Funktionslehre. Diskussionsbeitrag zu neuen und alten Paradigmen, die Wörterbücher als Gebrauchsgegenstände verstehen*. In: *Lexicographica* 22, s. 145–155.

jednotlivých adverbialních částic jsou pak frázová slovesa řazená abecedně podle slovesného základu (tj. *arse about*, *bandy about*, *bang about* až *zap about*). Před první frázové sloveso s určitou adverbialní částicí je vždy zařazená heslová stať této částice s výčtem jejích významů. Takové ztvárnění makrostruktury je možná v jistém nesouladu se skutečností, že „there is a hard evidence for the reality of the phrasal verbs as a mental category“ (Lindstromberg 1998, 252)²⁵, resp. pojetím frázových sloves jakožto lexikálních jednotek s holistickým, nikoli kompozicionálním významem. Mějme v této souvislosti ovšem také na paměti, že ne všechna frázová slovesa (popř. ne všechna ve všech významech) v širším pojetí jsou nutně idiomatická (viz např. *go down* ve významu „sejít, jít dolů“ apod.) a že existují i pohledy, které v adverbialních částicích spatřují faktor, jehož podíl na celkovém významu frázového slovesa není zanedbatelný (viz Lindner 1983, Silvestre Lopez 2009 aj.)²⁶. Nejdůležitější ovšem je, že slovník nemá být primárně projekční plochou zrovna dominujících lingvistických teorií, ale praktickou pomůckou pro uživatele: „A dictionary is an artefact, like a dam or hospital: built to serve a purpose“ (Whitcut 1989, 88).²⁷ Uspořádání zvolené v SAFS je užitečné z kontrastivního hlediska, neboť uživatelům umožňuje srovnat české ekvivalenty různých frázových sloves se stejnou adverbialní částicí. To může být cenné např. tehdy, pokud uživatelé potřebují překladový ekvivalent nějakého frázového slovesa, které ale v žádném z dostupných slovníků inventarizované není. Hledání v SAFS toto řazení přitom nijak zvlášť nekomplikuje a je z této perspektivy v zásadě srovnatelné s uspořádáním podle abecedního pořádku vztaženým k základovému slovesu. Uživatelům totiž může být v podstatě jedno, zda mají určitý výraz složený ze dvou částí hledat pod jeho první či druhou složkou. Důležité je, aby princip uspořádání byl dostatečně vysvětlen v návodu k užívání, což se v případě SAFS stalo.

Slovníková stránka, na níž jsou vždy umístěny dva sloupce textu, je přehledná. Nechybí indikace prvního a posledního inventarizovaného frázového slovesa na stránce umístěná na jejím horním okraji, ani palcový rejstřík. Velikost písma je dostatečná, různé druhy písma a jiné typografické prostředky jsou využívány konzistentně. Kvalita papíru je vzhledem k doporučené ceně publikace (1.298,- Kč)²⁸ průměrná, totéž platí o slabých deskách slovníku, které jsou

²⁵ Lindstromberg, Seth (1998): *English Prepositions Explained*. Amsterdam: John Benjamins.

²⁶ Viz Lindner, Susan (1983): *A Lexico-semantic Analysis of Verb-particle Constructions with Up and Out*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club a Silvestre Lopez, Antonio José (2009). *Particle Semantics in English Phrasal and Prepositional Verbs: The Case of In and On*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.

²⁷ Whitcut, Janet (1989): *The Dictionary as a Commodity*. In: Hausmann, Franz Joseph et al. (eds): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin/New York: Walter de Gruyter, s. 88–94.

²⁸ Viz oficiální stránky nakladatelství: <http://www.argo.cz/autori/3717/valeska-jan/> (01.08.2015).

náchylné k mechanickému poškození. Díky nim a nijak exkluzivnímu papíru je slovník na druhou stranu vcelku lehký, což možná někteří jeho uživatelé ocení.

Informační nabídka mikrostruktury je z mého pohledu spíš mírným zklamáním. K jednotlivým heslům chybí údaje k výslovnosti i dělení na slabiky, přičemž gramatické údaje se omezují na informace k tranzitivitě. Vzhledem k adresátům slovníku (pokročilí uživatelé angličtiny) toto nemusí být nutně problém, ovšem jen v případě užití slovníku při percepci textu, resp. překladu z angličtiny do češtiny. V případě, že by uživatelé chtěli SAFS použít i k jazykové produkci²⁹, tak by především u některých méně častých sloves (*futz around*, *gallivant around* apod.), kterých zde ovšem celkově není mnoho, mohli narazit na problémy. Výrazně rozšířit by bylo možné nabídku synonym a antonym, která je v SAFS značně dřevá, když se omezuje jen na frázová slovesa inventarizovaná v hesláři slovníku. U *move forward* tak nenajdeme odkaz na synonymní *advance*, u *put off* chybí *postpone* atd. Uživatelé by informace k synonymii opět ocenili především při jazykové produkci, např. za účelem stylistické variace textu, když frázová slovesa jsou zpravidla neformálnější než jejich synonyma latinského původu, srov. např. dvojice jako *use up/consume*, *gather together/congregate* apod. Zcela ideální není situace ani z perspektivy uživatelů s angličtinou jakožto mateřským jazykem. SAFS k českým ekvivalentům totiž nenabízí gramatické údaje, slovník tedy k produkci příliš neposlouží ani v tomto případě.

Překladové ekvivalenty význam anglických frázových sloves odrážejí vcelku věrně, jejich nabídka by ale v některých případech mohla být i bohatší, srov. např.: *mouth off* – kromě „odmlouvat“, „odsekávat/odseknout“, „být drzý“, „mít hubu n. držku (zhrub.)“ a „držkovat“ též „otvírat si ústa/pusu/hubu na někoho“; *leaf through* – kromě „rychle prolistovat“, „proběhnout“ též „rychle projít“, „proletět“, *piddle around* – kromě „válet si koule“ také „válet si šunky/prdel“. Obdobných případů by přitom bylo možné jmenovat mnohem víc. Velmi užitečnou pomůckou zde autorovi mohl být paralelní korpus *InterCorp*³⁰, který ovšem, zdá se, nijak využit nebyl, ačkoli je veřejně přístupný již několik let. Nevýhodou zpracování ekvivalence v SAFS je také to, že ne všechny ekvivalenty lze jednoduše dosadit do uvedených dokladů/příkladů. Problém je to především tam, kde určitý ekvivalent nějak vybočuje z řady a není úplně jasné, jak s ostatními ekvivalenty souvisí. Jako jeden příklad za všechny zde lze

²⁹ I tato slovníková funkce by zde eventuálně přicházela v úvahu, tím spíše, že hranice mezi slovníky určenými k produkci a percepci je ostrá jen teoreticky, v praxi se jejich funkce překrývají (srov. např. Vachková, Marie (2011): *Das große akademische Wörterbuch Deutsch-Tschechisch. Ein erster Werkstattbericht.* Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, s. 29). Typickým scénářem by pak v případě SAFS mohlo být užití při percepci, kdy uživatel např. čte text, ve kterém narazí na neznámé frázové sloveso. Rád by tomuto slovesu nejen porozuměl, ale i si ho zařadil do své aktivní slovní zásoby a při vhodné příležitosti ho použil při produkci.

³⁰ Viz <https://www.korpus.cz/> (01.08.2015).

uvést heslo *drop-out/dropout* s vysvětlením „kdo předčasně přerušil práci, studium, léčení apod.“ a ekvivalenty „žák předčasně končící školu“, „zběhlý student“, odpadlík“, „dezertér“, „vykolejený člověk“ a „ztroskotanec“, z nichž „vykolejený člověk“ se nehodí do žádného z dokladů/příkladů a z řady ostatních ekvivalentů svým významem vyčnívá (*Jsem z toho vykolejenej.*, tj. „v šoku/nesvůj/mimo/pať“ apod.). Výhrady pak mám i k obecně jistě záslužné snaze opatřit překladové ekvivalenty stylistickými markery. *Fuck around* je v angličtině vulgární, ekvivalent „zanášet“ v SAFS pak žádným markerem opatřený není, což lze chápat buď tak, že je na stejné úrovni jako *fuck around* (vulg.), což není, nebo že je bezpříznakový, což také neodpovídá skutečnosti. Podobně jsou v *tear up*¹ vedle sebe bez jakéhokoli značení ekvivalenty „zrušit“, „anulovat“, „revokovat“ i „změnit na cár papíru“. „Zrušit“ je přitom neutrální, „anulovat“ a „revokovat“ patří hlavně do odborné, popř. intelektuální slovní zásoby a „změnit na cár papíru“ je expresivní. Bylo-li autorovým cílem nabídnout „co nejbohatší výběr ekvivalentů s důrazem na synonymiku“ (str. 40) a „důkladné stylistické rozlišení jednotlivých českých výrazů“ (tamtéž), pak se mu podařilo tento program zrealizovat jen zčásti. Za problematické pak považuji vyjádření, podle kterého „[v] souladu se specializovaným zaměřením slovníku a jeho určením uživatelům s dobrou znalostí angličtiny je anglický ilustrační příklad přeložen jen sporadicky“ (str. 42). Skutečnost, že se jedná o speciální slovník pro pokročilé uživatele jazyka, v žádném případě neznamená, že by autor měl na překlad dokladů/příkladů jednoduše rezignovat. Koneckonců platí, že se vždy překládají celé texty, nebo alespoň jejich části, nikoli izolovaná slova vytržená z kontextu. Pro pokročilé uživatele např. z řad překladatelů by překlad typického okolí frázového slovesa mohl být každopádně cenný. Aniž bych chtěl pochybovat o autorově upřímnosti, zdá se mi, že za tímto rozhodnutím stojí asi spíš jiné důvody. Tyto překlady by byly jistě časově náročné, navíc by měly za následek, že by se už tak značný rozsah slovníku ještě zvětšil, což by v důsledku vedlo k vyšším výrobním nákladům.

Lze oprávněně předpokládat, že tištěné slovníky budou ještě nějakou dobu existovat po boku těch elektronických. Zároveň je nepochybné, že **poptávka po elektronických informačních zdrojích** je velká a že do budoucna bude patrně dál růst. Z tohoto důvodu je škoda, že SAFS není k dispozici i v elektronické podobě na CD-ROMu.

Závěrem mohu konstatovat, že také zde v posledku platí známé **pořekadlo o jednookém, který je mezi slepými králem**. Za SAFS se jeho autor stydět určitě nemusí. Českým zájemcům o angličtinu aktuálně žádný jiný lepší překladový slovník anglických frázových sloves k dispozici

není. Přesto některé aspekty zpracování nakonec dopadly hůř, než by někdo od slovníku oceněného titulem *Slovník roku* mohl možná čekat. Na otázku, zda SAFS naplní vysoká očekávání, s nimiž k němu mnozí budoucí uživatelé budou přistupovat, lze odpovědět, že celkově asi spíš ano, ale s výhradami, tu většími, tu menšími. Míra spokojenosti jeho uživatelů se bude odvíjet hlavně od toho, za jakým účelem ho budou používat. Jak již bylo řečeno výše, autor neuvádí, které funkce má jeho slovník plnit. Někteří uživatelé se tak na SAFS možná budou obracet s nadějí, že pro ně slovník bude efektivní pomůckou i v situacích, pro které se ale příliš nehodí, popř. pro které ve skutečnosti ani nebyl zamýšlen.

*Mgr. Martin Šemelík, Ph.D.
Ústav germánských studií FF UK*

UŽITEČNÁ A JIŽ OSVĚDČENÁ CVIČEBNICE NĚMECKÉHO VĚDECKÉHO STYLU

**Graefen, Gabriele/Moll, Melanie unter Mitarbeit von Angelika Steets (2011):
Wissenschaftssprache Deutsch: lesen – verstehen – schreiben. Ein Lehr- und Arbeitsbuch.
Frankfurt am Main et al.: Peter Lang. 181 str.**

Publikaci chce recenzentka vřele doporučit všem, kdo se v rámci germanistické výuky zabývají stylistikou vědeckého textu nejen ve výuce prakticky zaměřené, ale i v rámci seminářů, které mají za úkol připravit studenty na psaní kvalifikačních prací – od bakalářských až po doktorské. Důvodů je hned několik: Kniha, která je pro výuku odborného a vědeckého stylu využívána na německých univerzitách od roku jejího vydání, představuje syntézu vědeckého poznání stylu a praktických zkušeností s výukou němčiny na univerzitách v Pise, Káhiře, Rabatu, Bergamu a Budapešti.

Iniciátorem jejího sepsání je Prof. Dr. Konrad Ehlich³¹, spjatý s projektem „Deutsch als fremde Wissenschaftssprache“ na největším institutu specializovaném pro výuku němčiny jako cizího jazyka v Německu (Institut für Deutsch als Fremdsprache an der Ludwig-Maximilians-Universität München). Jeho angažovanost na vědecké rovině přinesla užitek ve formě publikace, kterou lze doporučit jako učebnici stylistiky nejen cizincům, ale i rodilým mluvčím, kteří aspirují na úroveň C1 (u nás v ČR jde o cílovou úroveň bakalářského studia) či na úroveň vyšší, tj. C2, které by měli dosáhnout doktorandi.

Ehlichovy výzkumné práce k německému odbornému stylu (viz literatura) a díla jeho následovníků resp. mladších spoluautorů jsou zaměřeny na praktickou výuku odborného stylu a k natrénování obrátů, které platí pro vědecké a odborné texty všeobecně. Buduje na zásadách, které autorky představují takto:

Textový materiál je vybrán pečlivě dle frekvenčních kritérií (prezentují se nejobvyklejší formulace a výrazivo). Věty a texty jsou autentické, ukázky pocházejí z vědeckých prací, jen okrajově z textů populárně vědeckých. Z textů byly brány v úvahu ty, které platí pro více oborů, příliš specializované texty použity nebyly. Pro charakterizaci nacvičovaných obrátů slouží zkratkový aparát, jehož pomocí je čtenář upozorňován variabilitu výrazu/obratu vzhledem

³¹ Ehlich, Konrad (1993): Deutsch als fremde Wissenschaftssprache. In: Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache Bd. 19. München: Iudicium, 13–42.

Ehlich, Konrad/Steets, Angelika (2003): Wissenschaftlich schreiben – lehren und lernen. Berlin: de Gruyter

k autorovi resp. vícero autorům, variabilní pojmenování popisovaného objektu, variabilitu formulací teoretických atd. Zohledňuje se i role mluvčího, posluchače a čtenáře.

Struktura učebnice, již lze použít zároveň jako pracovního sešitu, vypadá následovně:

V první lekci se vychází ze svěbytných idiomatických spojení charakterizujících jazyk vědy. Doplňovací cvičení je přímo vázáno na úvodní text, který má studujícího uvést do běžného vědeckého stylu.

Druhá lekce si klade za cíl nácvik formulací definic a vysvětlení odborných pojmů. Je ukončena cvičením, v němž má studující posoudit a opravit stylisticky chybné věty ze studentských písemných prací (Studentische Produktionen beurteilen/verbessern).

Třetí lekce se snaží odstranit problémy, které mají cizinci s uchopením tématu práce, komentujícími texty a členěním práce (Ziele nennen, Gliederung vorstellen, Begriffe/Benennungen einführen, Unterthemen/Nebenthemen nennen oder ausblenden, Ankündigungen, Überleitung zum nächsten Teil/Teilthema, Rückbezug auf vorherige Textpassagen, Abschließende Formulierungen). Velký důraz se klade na synonymické možnosti (*Ziel der Arbeit ist N. In diesem Beitrag werde/möchte ich...Diese Arbeit verfolgt das Ziel einer G. Das Ziel dieser/der Arbeit besteht in D.* atd.).

Další, čtvrtý úsek, je zaměřen na lexikální cvičení, nácvik diferenciac sloví příbuzných (např. *Befragung, Fragestellung, Infragestellung, Hinterfragung, Problem, Problematik, Problemstellung*).

Pátý oddíl je věnován prostředkům koheze (zvláště deixe). Šestá lekce přináší přehled základních prostředků a cvičení k argumentaci, včetně nácviku psaní krátkých odborných textů, které navazují na kratinké ukázky z několika odborných textů. Úkolem je vytvořit text, který má zodpovědět zadané otázky za použití vybraných výrazů a obrátů. Formou odkazů na ostatní kapitoly je studující navigován na pasáže knihy, které si má při tvorbě textu připomenout (např. formy koheze).

Sedmá lekce zahrnuje lexikální a gramatické prostředky včetně kolokací potřebné k tomu, aby byl student schopen vyjádřit protikladnost, opak, porovnání, rozpor, rozdíl, identitu, podobnost atd.

Předposlední, osmá lekce, nás seznamuje s ukázkami individuálních vědeckých stylů stylisticky výrazných autorů (Sigmund Freud, Theodor W. Adorno a další), aby poukázala na přítomnost autora ve vědeckém stylu. Připomíná a nacvičuje citace textů i jejich parafráze, tematizuje užití pasiva, poskytuje i návod k „opratrnému“ vyjadřování a upozorňuje na nebezpečí nominálního stylu.

V poslední kapitole najdeme téměř 50 stran cvičení na synonyma, uskupená dle onomaziologických kritérií. Závěrem je čtenář seznámen na dobře známá nebezpečí, která korektorům vědeckého textu nesmí zůstat skryta: logické chyby a míšení stylu neformálního a odborného.

Knihu uzavírá šestistránkový seznam teoretické i prakticky orientované literatury pro inspiraci pedagogů i studujících.

*doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.
Ústav germánských studií FF UK*

PŘÍNOSNÁ PUBLIKACE O VALENCI³²

³² Vyšly již dvě podrobné recenze, němečně a češtině. První v časopise Gramatika – axiologie – korpus druhá v ČMF 2/2015.

Publikace, kterou editovali María José Domínguez Vázquez a Ludwig M. Eichinger, vyšla v roce 2015 pod názvem *Valenz im Fokus. Grammatische und lexikografische Studien* jako festschrift pro Jacqueline Kubczak.³³ Je dostupná všem zájemcům na <http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/festschrift.html>. Obsahuje celou řadu podnětných statí, a proto ji chceme doporučit i čtenářům ročenky.

Studie Pétera Bassoly *Verben und valente Nomina* rozvíjí již starší myšlenku o rozdělení valenčních substantiv podle sémantických a gramatických kritérií. Materiál pochází z německo-maďarského slovníku k valenci substantiv, na němž se podílel autor i jubilatka. Autor dochází k závěru, že lze rozlišit substantiva bidirekcionální (např. *Auftrag geben – bekommen/erhalten*) a substantiva s tzv. fázovými slovesy (*beginnen, beenden* aj.).

María Teresa Bianco píše ve stati *Valenzielle Konstellationen im Italienischen und im Deutschen* o valenčních vazbách etymologicky příbuzných slov (*analysieren – analizzare, Analytiker – analista, analysierbar – analizzabile* apod.).

María José Domínguez Vázquez přichází s tématem *Zu Valenzreduktionen und indirekten Charakterisierungen. Versteckte Information in E-VALBU* a zkoumá různé případy tzv. redukované valence, např. *Der neue Rasenmäher schneidet das Gras schnell und mühelos* a nepřímých charakteristik, kde figuruje metonymie, např. *Die ganze Straße hat den Mann ausgelacht*. Tematizuje pojetí valence v tzv. "klidovém stavu" větné konstrukce, které je rozdílné od podchycených konstrukcí dokládajících valenci v *parole*.

Příspěvek *Tanz um das Verb* od Ulricha Engela shrnuje dosavadní poznatky týkající se jednoduchého verba a verbálních komplexů, resp. perfektivních a pasivních forem, ale i kongruence subjektu a verba. Uvádí zajímavost, která není všeobecně známa: S určením podmětu a kongruencí (*Es ist ein Ros' entsprungen, Es sind drei Rosen entsprungen*) jsou prý potíže proto, že si pod tlakem tradičních gramatických teorií (včetně generativní gramatiky) většina lingvistů nechce připustit existenci vět bez něj (srov. něm. *Es regnet* versus česky Prší). Engel hovoří o příčině tohoto stavu: k neporozumění Aristotelově gramatice došlo již u stoiků: Aristoteles měl na mysli strukturu výpovědi (později členěnou na *téma – réma*), nikoli izolovanou větu s její strukturací na subjekt a predikát, na niž se bohužel soustředily další generace.

³³ ISBN: 978-3-937241-49-4. 295 str. Institut für Deutsche Sprache, Mannheim

Za příkladnou korpusovou studii s cennými metodologickými postřehy pro ty, kdo se chtějí dát podobnou cestou, pokládá recenzentka příspěvek **Marka Konopky** o výzkumu k německému genitivu, a proto se o něm zmíní podrobněji. Tentokrát autor mapuje valenci sloves a jejich variace v současném úzu včetně příznakovosti nejen z hlediska teritoriálního a diachronního, ale i dle situativní i sociální osy. Příspěvek s názvem **Sich der guten Zeiten und sich an die guten Zeiten erinnern oder vielleicht auch die guten Zeiten erinnern? Die Genitivverben** přináší nové informace k aktuálnímu úzu třídy sloves *gedenken, sterben, bedürfen, entbehren, kommen* (slovesa s objektem v genitivu), třídy sloves reflexivních jako *(sich) annehmen, (sich) erinnern, (sich) erwehren* atd., pojících se nejen s obligátním objektem v genitivu, ale i se zvratným zájmenem v akuzativu. Do třetí třídy řadí pak slovesa vyžadující objekt v genitivu i v akuzativu: *jemanden einer Sache überführen, anklagen, berauben, bezichtigen, verdächtigen* – verba s tzv. *genitivus criminis* (též *verba iudicialia/forensia*) a kromě nich též sloveso *entheben*. Lze říci, že četnost sloves s genitivem klesá, hlavně tam, kde není reflexivní zájmeno, tedy u *gedenken, entbehren, bedürfen*. U všech ostatních dochází více či méně k alternacím: ať už v podobě předložkových vazeb, infinitivní konstrukce či vedlejší věty (*jemanden des Verbrechens/wegen des Verbrechens anklagen; jemanden anklagen, ein Verbrechen begangen zu haben/jemanden anklagen, dass er ...*). U sloves z oblasti práva je zajímavé, že pouze u *bezichtigen* má genitiv dosud neohroženou pozici. U ostatních zde jmenovaných jsou genitivní konstrukce vytlačovány výše uvedenými alternativami.

Skupina autorů věnujících se na IDS metodám korpusových analýz **Rainer Perkuhn, Cyril Belica, Holger Keibel, Marc Kupietz a Harald Lungen** se v příspěvku *Valenz und Kookkurrenz* uvádí, že kookurenční vzorce by byly vskutku vítaným doplňkem jak pro slovníkáře, tak pro ty, kdo si je osvojují.

František Štícha se ve své kontrastivně založené studii nazvané *Wie identifiziert man das lexikalisch unausgedrückte Objekt im Satz?* zamýšlí nad eliptickými objekty v němčině, češtině a francouzštině a ukazuje cestu k jejich výzkumu. Přináší celou řadu korpusových dokladů a názorně ukazuje, že při průzkumu elips mannheimský korpus DeReKo³⁴ není nejvhodnější, protože postrádá bohatší podíl krásné literatury, jež je k jejich výzkumu vzhledem k předpokládané kreativité autorů vhodnějším zdrojem než texty publicistické. Autor shrnuje cesty vedoucí k identifikaci nevyjádřeného objektu: kontext, předvedění o světě, ale i jazykové znalosti.

³⁴ Deutsches Referenzkorpus, pro interní (nikoliv veřejný) přístup je aktuálně k dispozici 26 miliard textových slov, srov. <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/> (30. 11. 2015)

Autoři **Susumu Zaima a Minkyong Kang** píší ve stati *Zur gebrauchts- und korpusbasierten Analyse der Konstituentenverbindungen im Deutschen* o lexikálních konstituentech ("Mitspieler") spojujících se se slovesy. Jejich kritika na adresu abstraktních definic významu (např. ve VALBU) je oprávněná: dokládají, že cizinci hledají především kolokace, a to hlavně tam, kde není ze slovníkového popisu zřejmá diference mezi dvěma tvary (*ändern/verändern*). Kolokáty z korpusu by chtěli opatřit údaji o frekvenci (např. *die Welt verändern* 280krát, *die Welt ändern* 34krát) a o syntaktické funkci (např. subjekt, objekt v akuzativu). Tyto myšlenky mají vejít do plánovaného dvojjazyčného slovníku konstituentů určeného cizincům.

Sborník uzavírá teoretická německé gramatiky **Gisela Zifonun** statí *Voll Energie stecken und voller Geigen hängen – seltsame Phrasentypen und ungewöhnliche Valenzmuster*. Studie tematizuje nominální fráze s výrazem voll(er) + Substantivum: poskytuje zevrubnou argumentaci pro určení statutu této neprůhledné konstrukce a její funkce z hlediska morfosyntaxe, sémantiky a argumentační struktury.

doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.
Ústav germánských studií FF UK

Přehled přednáškové činnosti KMF v roce 2015

PRAHA

23.1.2015 **Rezková, I.:** Codeswitching: přepínání mezi nizozemštinou a angličtinou - gramatická studie dvoujazyčných vět

- 6.3.2015 **Gráf, T.:** Výstavba mluvených žakovských korpusů
- 17.4.2015 **Heinz, Ch.:** Příbuznost - podobnost – přenositelnost
15. 5. 2015 **Vachková, M.:** Periferie a centrum lexika z hlediska korpusové lingvistiky
- 29.05.2015 **Lišková, M.:** Temporalismy v teoretické a lexikografické perspektivě
- 7.10.2015 **Bergenholtz, H.:** Corpus based versus corpus driven lexicography: That is not the main question
- 29.10.2015 **Koptík, T.:** Wortbildungsmittel in der deutsch-tschechischen lexikalischen Datenbank
- 5.11.2015 **Lišková, M.:** Akademický slovník současné češtiny se zaměřením na stylistické kvantifikátory
6. 11. 2015 **Vachková, M.:** Malé zamyšlení nad inspirativní publikací o kontrastivní lingvistice a typologii
- 14.12.2015 **Duběda, T.:** Z periferie české fonologie: zvuková podoba cizích slov
- 14.12.2015 **Aurová, M.:** Aktuální členění v češtině a španělštině: k některým závěrům kontrastivní analýzy textů
- 14.12.2015 **Radimský, J.:** Italská koordinační kompozita - nástin typologie
- 14.12.2015 **Štichauer, P.:** Smíšená paradigmata v některých italských dialektech

HRADEC KRÁLOVÉ

- 25.3.2015 Dušková, L.: A Centenary of English Studies at Charles University
- 25.3.2015 Mánek, B.: The Scope of Approaches of Czech Translators to Translation of English Prose and Poetry in the Czech National Revival
- 3.11.2015 Mánek, B.: Česká recepce Shakespearova
- 8.12.2015 Kunešová, K.: Littérature québécoise - nouvelle thématique

OSTRAVA

- 24.2.2015 Kovalová, K.: Antonin Dvorzak and the black American classical tradition
- 18.11.2015 Quinn, J.: The reception of Wallace Stevens in the Czech Republic
- 17.12.2015 Hopkinson, Ch.: Překlad do cizího jazyka - lokalizace do cizí kultury

ČESKÉ BUDĚJOVICE

- 19.11.2015 Pohorský, A.: François-René de Chateaubriand a jeho Paměti ze záhrobí

XXVI. ročenka Kruhu moderních filologů
Obnovená edice – 2010
REDAKCE: doc. PhDr. Marie Vachková, Ph.D.
© Kruh moderních filologů, z.s.
Vydala Univerzita Karlova, Filozofická fakulta,
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
Tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, s. r. o., Pelhřimov
ISSN 0577-3768 (platné pro všechna čísla Ročenek KMF)
ISBN 978-80-7308- 689-3